

Kristjan Jaagu programmi välishindamine

Maarja Käger, Robert Derevski, Kats Kivistik, Maris Pihelgas, Merit Tatar

Lõpparuanne

Mai 2021

Uuring: Kristjan Jaagu programmi välishindamine

Uuringu autorid: Maarja Käger
Robert Derevski
Kats Kivistik
Maris Pihelgas
Merit Tatar

Esikaane illustratsioon: Merike Paberits

Uuringu tegija: MTÜ Balti Uuringute Instituut

Tellija: Haridus- ja Noorteamet

Uuringu tegi MTÜ Balti Uuringute Instituut Haridus- ja Noorteameti tellimusel. Täname olulise panuse eest kõiki intervjueerituid ja küsitlusele vastanud. Uuringusse panustas ka projekti tellija meeskond Evelin Einla-Polluksi eestvedamisel.

HARIDUS- JA NOORTEAMET

Balti Uuringute Instituut

Lai 30
51005 Tartu
tel 699 9480
ibs.ee

DOI: 10.23657/2021/kj

SISUKORD

LÜHENDID JA TERMINITE SELGITUSED	4
SISSEJUHATUS	5
LÜHIKOKKUVÕTE	6
1. KRISTJAN JAAGU STIPENDIUMIPROGRAMMI EESMÄRGID	7
2. KRISTJAN JAAGU STIPENDIUMIPROGRAMMI TEGEVUSED	10
3. KRISTJAN JAAGU STIPENDIUMIPROGRAMMI TINGIMUSED	14
3.1. Tingimuste võrdlus Erasmus+ ja Dora Plussiga	19
4. ÜLIÕPILASTE JA NOORTEADLASTE MOTIVATSIOON	21
5. KRISTJAN JAAGU STIPENDIUMIPROGRAMMI MÕJU	28
5.1. Programmi mõju õpingutele ja akadeemilisele järelkasvule	28
5.2. Programmi mõju konkurentsivõimele	33
5.3. Õpirände mõju kõrghariduse rahvusvahelistumisele	34
5.4. Kristjan Jaagu stipendiumite tühimõju	36
6. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED	37
KOKKUVÕTE	40
LISAD	42

LÜHENDID JA TERMINITE SELGITUSED

BA – bakalaureuseõpe

DV – doktorantuur välismaal; KJ-i pikim toetatav tegevus e õpiränne: kuni nelja aastane doktoriõppe läbimine välisriigis. 2017. aastal tingimusi muudeti ja tegevus muutus kraadiõppeks välismaal.

Harno – Haridus- ja Noorteamet, endine sihtasutus Archimedes; Kristjan Jaagu stipendiumiprogrammi elluviija.

HTM – Haridus- ja Teadusministeerium, kontrollib programmi eesmärkide täitmist ja eraldatud raha sihtotstarbelist kasutamist.

KJ – Kristjan Jaagu stipendiumiprogramm, millest toetatakse järgnevaid tegevusi: välislähetus, välisõpingud, kraadiõpe välismaal. Aruandes kajastatakse läbivalt hinnanguid programmi kui terviku või selle konkreetsete tegevuste kohta. Sõltuvalt olukorrast on hinnatavaid tegevusi grupeeritud.

MA – magistriõpe

PhD – doktoriõpe

VL – välislähetus; KJ-i lühim toetatav tegevus (kuni 30 päeva kestev õppetööga seotud välislähetus). Kuni 2017. aastani nimetati välissõiduks. Aruandes kajastatud läbivalt kui välislähetus.

VÕ – välisõpingud; KJ-i keskmise pikkusega toetatav tegevus e õpiränne (1–12 kuud) alates 2017. aastast. Kuni 2017. aastani kandis nimetust „osaline õpe“.

OÕ – osaline õpe; KJ-i keskmise pikkusega toetatav tegevus e õpiränne (1–5 kuud) kuni 2017. aastani. 2017. aastal tingimusi kohendati ja kannab nimetust „välisõpingud“.

TÕ – tasemeõpe; KJ-i kuni ühe õppeaasta pikkune 2017. aastani toetatud tegevus e õpiränne. 2017. aastast asendavad seda osaline õpe ja kraadiõpe välismaal.

KÕ – kraadiõpe välismaal; KJ-i pikim toetatav tegevus e õpiränne: kuni nelja-aastane tervikliku õppeastme või tasemeõppe läbimine välisriigis. 2017. aastani kandis nime „doktorantuur välismaal“, alates 2017. aastast doktoriõpe ja Eestis mitteõpetatavate magistriõppe erialade kraadiõpe.

SISSEJUHATUS

Kristjan Jaagu stipendiumiprogramm (edaspidi KJ) on 2002. aastal Haridus- ja Teadusministeeriumi ning sihtasutuse Archimedes (praegu Haridus- ja Noorteamet) koostöös algatatud riiklik programm. KJ-i peamine eesmärk on mobiilsuse toetamise kaudu tugevdada Eesti kõrgkoolides pakutava hariduse rahvusvahelisust ja suurendada lõpetajate konkurentsivõimet tööturul. Taotlusi võetakse vastu kolmes kategoorias:

- Välislähetus (VL) – kuni 30-päevased lühiajalised õppetööga seotud välislähetused
- Välisõpingud (VÕ) – 1–12-kuulised pikemad välisõpingud
- Kraadiõpe välismaal (KÕ) – tervikliku õppeastme läbimine välisülikoolis

Sihtrühm on peamiselt Eesti kõrgkoolide magistrandid, doktorandid, arst-residendid ning noored teadlased ja õppejõud. Programmi keskmine aastaeelarve on olnud 1,1 miljonit eurot, millest välislähetustele on eraldatud u 23%, kraadiõppele 42% ja välisõpingutele 35%. Programmi algusest kuni 2020. aastani on stipendiumiga toetatud 3520 õpirännet. Hinnataval perioodil ehk 2011–2020 on toetatud 1997 õpirännet, millest 1362 stipendiumi on antud lühikeste välislähetuste toetuseks, 556 keskmise pikkusega õpirändeks ja 79 terve kraadiõppe läbimiseks välisülikoolis.

KJ-i stipendiumiprogrammi kõrval toetavad mobiilsust ka mitu teist programmi. Neist mahukamad on nt Dora Pluss ja Erasmus+, mille puhul toimub stipendiaatide valik ülikoolides kohapeal, mitte tsentraalselt nagu KJ-i programmis.

Aastate jooksul on KJ-i tingimusi kohendatud, arvestades teisi stipendiumiprogramme ning tagasisidet KJ-i programmile. Viimased suuremad muudatused toimusid 2017/2018. õa taotlusvoorude eel, mil kohendati muu hulgas tegevuste nimetusi, lisati kraadiõppe stipendiumi taotlusvõimalus Eestis mitteõpetatavatele magistriõppe erialadele, vaadati üle õpirännete kestused ja aruandluse nõuded. Kuna KJ-i periood on läbi saamas, vahepeal on toimunud mitu muutust nii kõrghariduses kui ka KJ-is ja programmi eelmine välishindamine toimus 2012. aastal (vaadati õppeaastaid 2006/2007–2010/2011), tellis Haridus- ja Noorteamet järjekordse välishindamise. Hindamise eesmärk oli saada parem arusaam KJ-i 2011.–2020. aasta tegevuste tulemuslikkusest ja perioodi 2017–2021 tegevuste asjakohasusest programmile seatud eesmärkide valguses. Lisaks sooviti mõista KJ-i kohta ja vajalikkust teiste suuremate õpirände programmide kõrval. Hindamise eesmärk oli saada ka soovitusi KJ-i tegevuste jätkamiseks ja õpirände meetmete kujundamiseks tulevikus.

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks koguti teavet stipendiaatidelt, negatiivse rahastusotsuse saanutelt, kõrgkoolide esindajatelt, KJ-i nõukogult ja KJ-iga seotud ametnikelt. Stipendiaatidelt ja negatiivse rahastusotsuse saanutelt küsiti tagasisidet veebiküsitluse ja intervjuude, teistelt sihtrühmadelt intervjuude abil. Veebiküsitlusele vastas 371 stipendiaati ja 74 toetust mittedaanut. 15-s personaal-, rühma- ja fookusgrupi intervjuus osales kokku 45 inimest. Kirjalikult saadi tagasisidet veel neljalt inimeselt. Uuringu esialgseid tulemusi valideeriti tellija esindajatega toimunud seminaril.

Uuringu tulemused on kajastatud aruandes uurimisküsimuste kaupa. Esimeses, teises ja kolmandas peatükis antakse ülevaade stipendiumiskeemi eesmärkide, tegevuste ja tingimuste asjakohasusest. Neljas peatükk keskendub KJ-i asjakohasusele läbi üliõpilaste motivatsiooni mobiilsusesse minna. Viies peatükk vaatab lähemalt mobiilsuses osalemise tulemuslikkust ja mõju. Kuuendas peatükk tuuakse välja uuringu järeldused ja soovitused. Aruanne lõpeb kokkuvõttega. KJ-i hindamise tulemustest tervikliku ülevaate saamiseks soovitame lugeda kogu aruannet tervikuna.

LÜHIKOKKUVÕTE

- Eesti üliõpilaste mobiilsus jääb mitme mobiilsusprogrammi olemasolust hoolimata alla nii Eesti kui ka EL-i strateegilisele eesmärgile (Eesti oli 2020. aasta eesmärgiks seadnud, et 10% üliõpilastest osaleb mobiilsuses, tegelikkuses osales 2,6%).
- KJ-i eesmärgid, toetatavad tegevused ja taotlemise, õpirände ning aruandluse tingimused on üldjoontes asjakohased ehk toetavad strateegiliste eesmärkide täitmist ja vastavad sihtrühmade vajadustele.
- Kuna KJ nii motiveerib mobiilsusesse minema kui ka mõjutab õpirändele seatud ootusi positiivselt, tuleb õpirände stipendiumi pakkumisega jätkata.
- KJ-i potentsiaal on programmi vähese teadlikkuse (võrreldes teiste sarnaste stipendiumiprogrammidega) ja eelarvamuste tõttu alakasutatud.
- Siht- ja sidusrühmade parem teadlikkus KJ-ist ja selle tingimustest võimaldaks uuringu kohaselt suurendada huvi KJ-i ning mobiilsuse vastu. See omakorda võiks kasvatada riigile oluliste stipendiumitaotluste ja stipendiaatide osakaalu.
- Sihtrühmad on KJ-i, selle tegevuste ja tingimustega üldjoontes rahul (80–90% küsitlusele vastanutest). Aruandes on toodud aspekte või ohukohti, mille kallal töötamine aitaks suurendada rahulolu ja võimalikku KJ-i mõju.
- Olgugi et õpirändeks on võimalik stipendiumi taotleda ka nt Erasmus+ ja Dora Plussi programmidest, on KJ-i eelised tsentraalne lähenemine, võimalus keskenduda riigile olulistele teemadele, programmi eelarve parem jaotumine aasta peale, kulusid paremini katva suurusega stipendium, akadeemilisele saavutusele tähelepanu pööramine ning sõltuvalt tegevusest võimalus taotleda stipendiumi ka mõne kõrgkooli nimekirja kuulumata.
- Piiratud ressursside tingimustes on eriti oluline jälgida teiste sarnaste stipendiumiskeemide arenguid. Vajadusel tuleb kohendada KJ-i tegevusi ja tingimusi, et need täidaksid erinevates skeemides olevaid lünki või annaksid lisapanuse riigile olulistesse tegevustesse ja valdkondadesse (sh poliitiline otsus, kas keskenduda kvaliteedile või kvantiteedile). Näiteks kui KJ-i kõrvale tekib uus tsentraalne mobiilsust toetav programm, tasub kaaluda programmide ühendamist (nt riigi lisatoetus riigile oluliste valdkondade stipendiaatidele). Kui magistrantidel väheneb mobiilsusstipendiumite taotlemise võimalus, tasub neile KJ-i raames suuremat rõhku pöörata. Kui mõned olemasolevad stipendiumiprogrammid keskenduvad vaid kindlatele valdkondadele, tasub KJ-i kaudu rohkematele valdkondadele stipendiumi pakkuda ja vastupidi.
- Pöörata senisest enam tähelepanu mobiilsuse olulisuse ja stipendiumi taotlemise võimalustele. Kommunikatsioonitegevuste puhul tuleks teha koostööd teiste stipendiumiskeemide rakendajate ning kõrgkoolidega. Kommunikatsioonitegevusi toetaks erivõimaluste ja erisuste selgem esitamine.
- Stipendiumi ja mobiilsuse mõju suurendamiseks toetada KJ-i tegevuste üleselt stipendiaatide kogemuste vahetamist, õpirändesse mineku ettevalmistamist, õpirändes olekut ja sealt naasmist. Õpirändest naasmise toetamine on eriti oluline pikaajase mobiilsuse puhul (sh VÕ), et stipendiaadid Eestisse tagasi pöörduksid, siia jääksid ning Eestisse panustaksid.

1. KRISTJAN JAAGU STIPENDIUMIPROGRAMMI EESMÄRGID

Käesolevas peatükis vaadatakse lähemalt KJ-i eesmärkide asjakohasust, arvestades kõrghariduse probleeme, strateegilistes dokumentides seatud eesmärke ning kõrgharidusasutuste ja KJ-i sihtrühmade vajadusi.

Riigipoolne õpirännete soodustamine on hea viis arendada inimkapitali ja spetsiifilisi oskusi vastavalt riigi tööturu vajadustele, suurendada kultuuridevahelist teadlikkust ja aidata kaasa riigi kuvandi loomisele välismaal olevate õppurite kaudu.¹ **KJ-i peamine eesmärk on mobiilsusstipendiumite kaudu tugevdada Eesti kõrgkoolides pakutava hariduse rahvusvahelisust ja suurendada lõpetajate konkurentsivõimet tööturul** (vt täpsemalt lisa 1).

Stipendiumit pakkudes on **ootus**, et välismaal õppimise ja töötamise kogemus:²

- täiendab õpirändes osalejate kvalifikatsiooni ning panustab isiklikku arengusse;
- suurendab õpirändes osalejate teadlikkust erinevatest õppe- ja teaduspraktikatest;
- suurendab magistrantide, doktorantide, arst-residentide ning noorte teadlaste ja õppejõudude osalemist rahvusvahelistes koostööprojektides ja teadustulemuste avaldamist koostöös teiste riikide teadlastega;
- võimaldab spetsialiseeruda valdkondades, mida Eestis õppida ei saa;
- võimaldab omandatud teadmisi rakendada hiljem Eesti riigi hüvanguks;
- suurendab osalejate võimekust töötaja ja tööandjana rahvusvaheliselt tegutseda.

Arvestades programmi ootuseid mõju suhtes stipendiaatidele, intervjuudes ja lisa 5 põhjalikumalt toodud kõrghariduse ja teaduse rahvusvahelistumise ning mobiilsusega seotud järgmisi olulisemaid probleeme ja seatud eesmärke, on Kristjan Jaagu stipendiumiprogrammi eesmärgid asjakohased³:

- vajalik on Eesti majandusstruktuuri teadmistemahukamaks muutmine, teadmussiirde võimekuse suurendamine;
- oluline on suurendada kõrghariduse ja teaduse töömaailma vajadustele vastavust, tugevdada teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni ühiskondlikku ja majanduslikku

---

¹ Perna, L. et al. (2015). „Understanding the programmatic and contextual forces that influence participation in a government-sponsored international student-mobility program“. Higher Education, vol. 69, nr 2, lk 173–188.

² Harno kodulehekül. „Kristjan Jaagu programmi tingimused“. Lisa 1. Harno: Tallinn.

³ Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. (2014). „Eesti elukestva õppe strateegia 2020“ Tallinn; Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. „Kõrgharidusprogramm 2016–2019“. Lisa 8. Haridus- ja Teadusministeerium: Tartu; Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. „Kõrgharidusprogramm 2019–2022“. Lisa 7. Haridus- ja Teadusministeerium: Tartu; Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. „Kõrgharidusprogrammi 2020–2023 seletuskiri“. Haridus- ja Teadusministeerium: Tartu; Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. „Haridus- ja noorteprogramm 2021–2024“; Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. „Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 eelnõu“. Haridus- ja Teadusministeerium: Tartu; Haridus- ja Teadusministeerium. (2014). „Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2014–2020 „Teadmistepõhine Eesti““. Haridus- ja Teadusministeerium: Tartu; Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. „Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni programm 2021–2024“. HTM: Tartu; Haridus- ja Teadusministeerium. „Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava (TAIE) 2021–2035 eelnõu“. HTM: Tartu.

mõju ja luua rohkem lisandväärtust, jõuda teadustöö tulemuste praktilise rakenduseni ettevõtluses ja avalikus sektoris;

- nõudlikkus kõrghariduses on vähenenud, kõrgharidusega Eesti noorte probleemilahendusoskused on madalamad võrreldes teiste riikidega, vajalik on kõrghariduse kvaliteedi (sh doktoriõppe kvaliteet ja efektiivsus) ja rahvusvahelise konkurentsivõime parandamine;
- vajalik on nii riigi sisese kui ka rahvusvahelise TAI alase koostöö suurendamine (teadus, arendustegevus, innovatsioon ja ettevõtlus; sh sektorite vaheline koostöö), tekkiva sünergia kasutamine, sh saadavate teadmiste-kogemustega kohaliku võrgustiku ja keskkonna rikastamine;
- oluline on kõrgetasemeliste publikatsioonide arvu ja mõju kasv;
- vajalik on akadeemilise karjääri atraktiivsuse suurendamine, teadlaskonna kasvatamine;
- teaduse rahvusvahelistumise võimalusi pole piisavalt hästi kasutatud; üliõpilaste, õppejõudude ja teadlaste rahvusvaheline mobiilsus on madal, oluline on edendada kõrghariduse rahvusvahelist konkurentsivõimet, sh soodustada üliõpilaste ja teadlaste mobiilsuse ning teadustöö ja õpingute jätkuks vajaliku kontaktvõrgustiku kasvu;
- mobiilsuse eesmärgina tuuakse välja mh siinsete üliõpilaste silmaringi avardamine, teises keskkonnas kogemuse omandamine (sh BA, MA ja PhD õpingute jada murdmine ning mujalt ülikoolist kogemuste saamine) ja kontaktide loomine, mis võimaldab hilisemas, üha rahvusvahelisemas tööelus edukalt tegutseda.

Uuringus osalenud pidasid nimetatud kõrval oluliseks ka teadustöö osaks oleva konkursipõhise taotlusprotsessiga kokku puutumist ja esinemisoskuse arendamist jne. Seega on **KJ-i eesmärgid ja ootused vastavuses strateegilistes dokumentides toodud eesmärgiga**, et tuleb suurendada Eesti võimekust panustada rahvusvahelisse koostöösse (sh osalus EL-i ühisalgatustes ja -programmides) ning kõrghariduse, teaduse ja ettevõtluse omavahelisse põimumisse ja sisulisse koostöösse. Mobiilsuse olulisust, pääsemaks keskmise sissetuleku lõksus oleva riigi staatusest ja tegemaks kaugemate riikide ning kasvavate turgudega koostööd, toovad välja ka mitu teist uuringut ning ülevaadet.⁴ Ptk-s 4 ja 5.2 toodu järgi on **KJ oluline mobiilsuse toetamiseks ja mobiilsusesse mineku ajendamiseks**. Seda enam, et mõne uuringus osalenu hinnangul tuleb COVID-19 olukorra leevenedes näha suuremat vaeva mobiilsuse harjumuse taastekitamiseks. KJ-i potentsiaali kasutamist ja eesmärkide saavutamist takistab praegu aga sihtrühmade ja kõrgharidusasutuste esindajate eelarvamus toetatavate valdkondade ja tegevuste suhtes (vt ptk 4).

Õpirännete toetamise olulisuse kõrval tuleb tähelepanu pöörata ka sellele, et KJ-i kõrvale on aastatega tekkinud teisigi sarnaseid stipendiumiskeeme. Olukorras, kus uuringu raames lähemalt vaadatud Dora Pluss ja Erasmus+ on ajas paindlikumaks muutunud, toetavad samuti lühi- ning pikaajaseid õpirändeid ja teevad seda mastaapsemalt (vt skeemide tingimusi, mahte ja erisusi lisast 6), on küsitav, kas KJ-i on mõistlik nende kõrval mõneti dubleerivalt hoida. Uuringus osalenute hinnangul on KJ-i kui tsentraalse stipendiumiskeemi oluline erisus pakkuda **stipendiumivõimalust neile, kes ei ole mõne Eesti ülikooliga seotud** (kraadiõppe stipendiumi taotlemine) **või kel pole mingil põhjusel võimalik oma kooli kaudu rakendatavast stipendiumiskeemist toetust saada**. Tsentraalne lähenemine on seda olulisem, et kõrgkoolide esindajate fookusgrupi intervjuude kohaselt on mõned ülikoolid rahvusvaheliste projektide raames keskendumas mobiilsusele või mobiilsuse arendamisele väga piiratud arvu ülikoolidega, mis võib ülikoolide ja õppekavade erisuse

---

⁴ Vt nt Pärna, O. (2016). Tööjõuvajaduse seire ja prognoosisüsteem OSKA. „Töö ja oskused“. Ülevaade olulisematest trendidest ja nende mõjust Eesti tööturule kümne aasta vaates. SA Kutsekoda: Tallinn.

tõttu raskendada või vähendada mõne valdkonna üliõpilaste mobiilsuse võimalusi (KJ-i puhul ei ole sihtriigid ega ülikoolid piiratud).

Lisaks nähti, et tsentraalse skeemiga on **võimalik toetada riigile olulisi tegevusi ja valdkondi**. Mõned kõrgkoolide esindajad ja stipendiaadid tõid esile tähelepanu pööramise **akadeemilisele saavutusele ja sellele, et mobiilsusest peale stipendiaadi seega Eestigi kasu**. Samas nt rohkem kasutatavat ja teatavat Erasmus+ programmi nähakse sageli keskenduvat kultuuride tutvustamisele. KJ-i (ja Dora Plussi) väärtuseks peeti ka stipendiumi suurust, mis katab enamiku tekkivaid kulusid, võimaldades õpirände keskenduda, samal ajal kui Erasmus+ on eesmärgiks seadnud riikide elatustasemetes erisustest tulenevate lisakulude hüvitamise.

Kuigi kohati jäädi eriarvamusele, kuivõrd mõjus on nt MA puhul kraadiõppe piiramine Eestis mitteõpetatavate erialadega (vt ptk 2), **peeti piiratud ressursse ja strateegilistes dokumentides nimetatud vajadusi arvestades asjakohaseks riigile olulistele tegevustele ning valdkondadele tähelepanu pöörata**. Valdcondade toetamisel peeti mõistlikuks praegust süsteemi, kus on kombineeritud 1) tudengi ja juhendaja hinnangul olulised valdkonnad, 2) spetsiifilised riigi ette nähtud valdkonnad (2020/2021. õa-l nt epidemioloogia ja logopeedia MA õpingud). Kõrghariduse probleeme ning strateegilistes dokumentides seatud eesmärgid silmas pidades võiks mõne uuringus osalenu hinnangul ühiskonnas valitsevatele probleemidele senisest rohkem valdkondi ette kirjutades reageerida. Alles peaks aga jääma ka paindlikum temaatiline lähenemine, kuna riik ega ülikoolid ei pruugi teada, mis need kõige olulisemad spetsiifilised valdkonnad võiksid olla.

Kuna eesmärkide asjakohasust ja nende saavutamist mõjutavad indikaatorid, millega eesmärkide täitmist jälgitakse, tuleb eesmärkide hindamisel pöörata tähelepanu ka neile. Programmi tingimuste kohaselt tugineb KJ-i tulemusmõõdik „Eesti elukestva õppe strateegias 2020“ seatud eesmärgile, et aastaks 2020 osaleb mobiilsuses 10% Eesti üliõpilaste koguarvust⁵. Lisaks on toodud, et programm panustab eesmärgi täitmisesse peamiselt magistri- ja doktoriõppe tasemel. Programmi **indikaatoriteks** on seatud järgnev (sulgudes on märgitud algtase, milleks on 2016. aasta stipendiaatide arv, ja 2020. aasta stipendiaatide arvu eesmärk; tegu on kumulatiivsete arvudega; vt ka lisa 1):⁶

- välislähetuste stipendiumite arv (214 → 760 stipendiaati);
- välisõpingute stipendiumite arv (63 → 180 stipendiaati);
- kraadiõppe stipendiumite arv (7 → 48 stipendiaati).

Seega keskenduvad indikaatorid vaid stipendiaatide arvule, laiemat õpirände mõju ega riigi ootustele vastavust ei jälgita. See raskendab ka KJ-i strateegiliste eesmärkide täitmist ja selle hindamist. KJ-i dokumentidele ja intervjuudele tuginedes vaadatakse stipendiume määrates ning õpirände aruannet hinnates programmi üldiste eesmärkide täitmist. Samuti jälgitakse motivatsiooni- ja soovituskirja (taotlusega esitatavad kohustuslikud dokumendid, vt ptk 3) põhjal planeeritava mobiilsuse olulisust KJ-i ootuseid arvestades (nt mõju teadustööle, valdkonna olulisus Eestis õpetatavaid erialasid arvesse võttes), kuid täpset arvestust ei peeta ja stipendiumi mõju ei hinnata. KJ-i mõju pidevaks ja paremaks jälgimiseks on mõistlik seada (mitteametlikult jälgitavaid) lisaindikaatoreid, mis arvestaksid mh tegevuste ja õpirännete eesmärkide erisusi.

---

⁵ Vaatab vaid lühiaegse mobiilsuse osakaalu ehk kraadiõpet mitte. Oluline on tähelepanu pöörata ka asjaolule, et Euroopa kõrgharidusruumis on seatud eesmärgiks, et aastaks 2020 on 20% lõpetajatest mobiilsuskogemusega. Eesti indikaator keskendub sama aasta üliõpilastele ja 2020. aastal oli Haridussilma kohaselt vastav näidik 2,6%, 2019. aastal 3,1%.

⁶ Harno kodulehekülge „Kristjan Jaagu programmi tingimused“. Lisa 1. Harno: Tallinn.

2. KRISTJAN JAAGU

STIPENDIUMIPROGRAMMI

TEGEVUSED

Käesolevas peatükis vaadatakse lähemalt KJ-i tegevuste asjakohasust, arvestades programmi eesmärke, kõrghariduse ja teaduse probleeme, strateegilistes dokumentides seatud eesmärke ning kõrgharidusasutuste ja KJ-i sihtrühmade vajadusi, sh õpirände motivatsiooni. Kuna 2017. aastal tehti mõningad suuremad muudatused toetatavate tegevuste ehk õpirännete nimetustes ja tingimustes, sh õpirände kestuses (vt lisa 1, 6), keskendutakse uurimisküsimustest lähtudes sellele, et anda hinnang perioodi 2017–2020 tegevuste asjakohasusele.

KJ-i eesmärke ja stipendiaatidele seatud ootuseid arvestades on välislähetuste, -õpingute ja kraadiõppe stipendiumite kaudu õpirände toetamine asjakohane. Seda enam, et see ajendab õpirändesse minekut (vt ptk 4). Lisaks avaldab stipendiumi kasutamine uuringu kohaselt positiivset mõju kõrghariduse rahvusvahelistumisele ja lõpetajate konkurentsivõimele tööturul (vt ptk 5), aidates seega täita KJ-i ja strateegilistes dokumentides nimetatud eesmärke. Samas **näitab uuring tegevuste täpsustamise ja kohendamise võimalusi, et KJ-i eesmärkide saavutamisele paremini kaasa aidata ja Eesti kõrghariduse ning teaduse probleeme paremini lahendada.** Järgnevalt on tegevuste ja teemade kaupa toodud välja mõningad tegevuste asjakohasust ning arendusvõimalusi puudutavad aspektid.

Välislähetused

Enim tekkitab uuringu kohaselt küsitavusi kuni 30-päevaste välislähetuste võimaldamine. Ühelt poolt leiti, et Dora pakub lühiaegse lähetuse võimalust tähtaegade ja sõltuvalt koolist ka bürokraatia mõttes paindlikumalt (vt ptk 3.1). Teisalt töid mitu ülikoolide esindajat ja stipendiaati esile, et olukorras, kus PhD puhul on lühiajalised välislähetused konverentsidel osalemise, raamatukogus töötamise ning teiste spetsialistidega kohtumistena õpingute paratamatu osa, võiks nende rahastus toimuda vajaduspõhiselt, ilma konkursside ja bürokraatiata, nt kõrgkoolidele eraldatava pearaha või õpingutega seotud teadusprojektide eelarvest.

Samas leiti, et tudengite endi initsiatiivikust toetav ja lisavõimalusi pakkuv tsentraalne stipendiumiprogramm on igati soositud. Seda enam, et MA tudengitel on välislähetuse stipendiumite võimalused piiratumad. Uuringule tuginedes tuleb aga üle vaadata KJ-i kaudu välislähetuste toetamise mõistlikkus, kui selgub, mis saab Dora Plussi programmist edasi. **Kui MA ja PhD tudengite kuni 30-päevaste konverentsil osalemise, raamatukogus töötamise ja välitöid võimaldavate lähetuste variant senises mahus kaob, tuleb tegevusega jätkata ning võimalusel praegusest suuremas mahus ja rohkemate taotlusvoorudega. Kui lühiaegsete välislähetuste toetamine saab panna mõne teise tsentraalselt rakendatava stipendiumiprogrammi alla, ei pruugi halduskulusid arvestades olla mõistlik tegevusega jätkata.**

KJ-i tegevusi planeerides tuleb arvestada sellega, et kui PhD tudeng muutub alates 2022. aastast ülikooli töötajaks, tuleb juristide ja ülikoolide esindajatega arutada, kuidas oleks majanduslikult ja dokumendihalduse mõttes kõige mõistlikum katta reisi- ja majutuskulusid ning päevaraha. Kusagilt peaks aga KJ-i eesmärke ning strateegilistes dokumentides toodud kõrghariduse ja teadusega seotud vajadusi arvestades tudengitele (MA ja PhD) ja noorteadlastele jääma valdkonnast ja ülikoolist **sõltumatu võimalus välislähetuseks stipendiumi taotlema.** Seda enam, et uuringu

kohaselt võib lühiaegne mobiilsus ajendada stipendiaate hiljem ka pikaajasele mobiilsusele, tuua koostööprojekte, luua lisavõimalusi välismaal õppimiseks ning võib sõltuvalt inimesest, valdkonnast jne olla mõjusamgi kui pikemad mobiilsused ja täita programmile seatud riiklikke eesmärgi (vt ka ptk 5).

„Ja kui ma mõtlen nende sihtide peale, siis minu jaoks ka see lühiajaline nädalane reis tegelikult täitis neid riiklikke eesmärgi. See lõppes *peer review* artikliga. Sealt tuli kogemus. Täna on olemas teadusgrant, millega jätkata doktorantuuri. Minu jaoks see nädal aega /.../ andis päris suure tõuke. Et selles mõttes ma arvan, et ka lühiajalised täidavad neid riiklikke eesmärgi väga hästi.“ (Stipendiaat, fookusgrupi intervjuu)

Läbivalt esitasid nii küsitlusele vastanud kui ka intervjuueeritud vajadust konverentsitasusid hüvitada, mida 2020. aastast ka tehakse ehk programmi kaudu toetatavad tegevused vastavad varasemast enam sihtrühma vajadustele ja suurendavad välislähetuses osalemise motivatsiooni. Kui stipendiaadid leidsid, et toetada võiks ka virtuaalsetel konverentsidel osalemise tasu, siis mõni kõrgkooli esindaja oli arvamisel, et kui teema ja doktorant on olulised, võiks vastavaid kulusid katta kõrgkool. Seda enam, et virtuaalselt toimivate ürituste mõju rahvusvahelistumisele on uuringus osalenute hinnangul väiksem kui silmast silma toimivate ürituste puhul.

„Dora Plussi abikõlblikud kulud on paremad (konverentsi osalustasu) ja juhul kui sain mõlemad, siis valisin alati Dora Plussi.“ (Stipendiaat, välislähetus, küsitlus)

Mõned uuringus osalenud töid esile vajaduse pikendada välislähetuse maksimaalset perioodi või võimaldada välisõpinguid ka noorteadlastele, et saaks teha aeganõudvamaid välitöid kaugemates sihtkohtades. Välislähetuste keskmist ja mediaankestvust ning maksimaalsete kestuste sageduse kasutamist arvestades (vt lisa 1) on see vajadus aga pigem erandlik.

Välisõpingud

Välisõpingutega seoses nimetasid nii stipendiaadid, kõrgkoolide esindajad kui ka eksperdid ühe lisavõimalusena pakkuda noorteadlastele 30 päevast pikemaid mobiilsusi. Uuring näitab, et see võib isikliku pikema mobiilsuskogemuse abil tõsta potentsiaalsete teadustööde juhendajate valmidust juhendatavaid mobiilsusesse suunata. Lisaks nägid intervjuueeritud, et see aitaks noorteadlastel end Eestis paremini teostada, teadusprojekte tuua jne.

Kõigi uuringus osalenud sihtrühmade esindajate hinnangul pakuvad välisõpingud väga mitmekesiseid võimalusi väliskogemuse saamiseks ning ekspertide sõnul võiks seda senisest enam kraadiõppe alternatiivina kasutada, eriti mobiilsuse peamisi takistusi arvestades (pere olemasolu, õpingute kõrvalt töötamine ja soov töökohast mitte loobuda). Seega on **vajalik tegevuse võimaluste parem väljatoomine**. Perega inimeste mobiilsusesse mineku motivatsiooni suurendamiseks tasub pikemate välisõpingute puhul kaaluda sarnaselt kraadiõppele perega seotud lisakulude hüvitust.

Kraadiõpe

Üldjoontes peeti asjakohaseks toetada tervikliku kraadiõppe läbimist, kuna **teised peamised alternatiivsed stipendiumiprogrammid seda ei võimalda**. Küll aga tõstatati uuringu eesmärgi ja toetatavaid tegevusi arvestades intervjuude käigus korduvalt Eestis mitteõpetatavate magistriõppe

erialade toetamise asjakohasus. Leiti, et kui Eestis vastavat eriala ei õpetata, puudub erialane spetsialiseerumise võimalus ning tööturul rakendumise võimalusi on vähem (nii MA kui ka PhD puhul). Seega ei saa piiratud karjääri- või teadustöö valikute puhul eeldada, et stipendiaat tuleks tagasi ja õpingutest tekiks Eestile kasu. Kuna välisõpinguid riigi eelarvest toetades võiks riik sellest ka mingit kasu saada, tuleb **leida variante soodustada stipendiaatide tagasitulekut ja saadud teadmiste-kogemuste Eesti kasuks rakendamist**. Seda enam, et uuringu kohaselt ei nähta eriti rakendumise võimalusi ning ka koostöös Eesti kõrgkoolide ja ettevõtetega on arenguruumi.

Tegevused konkreetsetele sihtrühmadele

Mõned uuringus osalenud leidsid, et ka **BA tudengitel** võiks olla paremaid või KJ-i sarnaseid võimalusi mobiilsuses osaleda. Uuringu kohaselt võimaldaks see BA tudengitele juba varakult tutvustada akadeemia ja teadusmaailma võimalusi ning tõsta nende valmidust MA-s pikaajsemasse rändesse minna. Samas ei ole BA veel erialasse või teadusesse (piisavalt) süvitsi minev tase. Seega ei ole programmi ja strateegiliste dokumentide eesmärke arvestades see suures mastaabis hindajate hinnangul mõistlik. Küll aga võib kaaluda erandkorras ka BA tudengite mobiilsuse toetamist.

„Ma arvan, et teadlikkuse kasvatamine nooremate [bakalaureuseastme] üliõpilaste seas oleks kindlasti tänuväärne, et kui neil tekib nagu juba parem arusaamine, kuidas üldse rahvusvaheline teadustöö välja näeb ja mida see endast kujutab. See kindlasti julgustaks rohkem inimesi mobiilsusele mõtlema, just teadustöö mõttes.“ (Stipendiaat, fookusgrupi intervjuu)

KJ-i eesmärke arvestades nimetasid mitu kõrgkoolide esindajat ja eksperti ka soovi **järel doktorantuuri** soodustamiseks. Nooremteaduritele lisategevuste võimaldamine suurendaks uuringus osalenute hinnangul nende võimalusi Eestis ja Eesti hüvanguks tegutseda. Valideerimiseminaril leiti sihtrühmaga ja Eestisse naasmise probleemiga (vt ptk 5) seonduvalt, et KJ-i eesmärke ja strateegilistes dokumentides toodud vajadusi silmas pidades võiks talendipoliitika osana kaaluda ka välismaal kraadi omandanute Eestis õpingute või teadustöö jätkamise toetust, vältides samal ajal dubleerimist teiste sarnaste skeemidega.

Uuringus osalenud eksperdid ja kõrgkoolide esindajad pidasid KJ-i eesmärke arvesse võttes võimalikuks ohukohaks **välismaise päritoluga tudengite toetamist**. Leiti, et nende osakaal Eesti ülikoolides on järjest kasvamas ning nad on aktiivsemad stipendiumitaotlejad. Vaadates toetust taotlenute ja saanute statistikat (2011–2020 välislähetused ja -õpingud), on vähemalt praegu Eesti ja välismaise päritoluga tudengid tasakaalus: üliõpilastest u 12%⁷ ja stipendiaatidest u 8% (VÕ puhul aga 21%, vt lisa 1) on välismaise päritoluga. Kui ekspertide ja kõrgkoolide esindajate seas oli neid, kes leidsid, et välismaise päritoluga stipendiaatide peamine eesmärk on tugeva CV tekitamine ning nende hilisem mõju Eesti kõrgharidusele ja majandusele võib jääda kasinaks, siis intervjuud välismaise päritoluga stipendiaatidega seda ei kinnita: pigem oli stipendiaatidel soov ennast Eestis püsivamalt sisse seada. Samas näitavad veebiküsitluse vastused, et stipendiumi mõju välismaise päritoluga stipendiaatide rakendumisele pärast mobiilsust on olnud väiksem (vt ptk 5). Intervjuudele tuginedes **eeldab välispäritoluga stipendiaatide toetamise asjakohasus nende õpirände mõju suurendamist**: vajalik on välismaalaste suurem integreerimine kohalikkude kogukonda.

---

⁷ Haridussilma koduleheküljel „Üliõpilased“. Haridussilm, 2021: Tallinn.

Intervjuudes tuli läbivalt suure probleemina välja ka **koostöö ettevõtetega, koostöö teadusasutuste vahel ja teadustulemuste praktikas kasutamine**. KJ-i tegevused toetavad stipendiaatide konkurentsivõime ja teadmiste-oskuste kasvu, mille kasutamiseks praktikas on suur potentsiaal, kuid teaduse ja ettevõtluse sisulisse koostöösse suurem panustamine eeldab konkreetsemaid ettevõtlusele suunatud tegevusi, mis ei pruugi KJ-i raames mõistlikud olla. Tõdeti, et mobiilsuse abil on keeruline neid aspekte arendada, kuna probleem on pigem selles, et ühiskond ja ettevõtted ei väärtusta teadust piisavalt või ei oska teadustulemusi arengupotentsiaalina kasutada. Mõned juhtkonna ja stipendiaatide esindajad leidsid, et ka ülikooli töötajate suhtumine ettevõtetesse ja nendega koostöö tegemise vajadusse-olemusse ei soosi koostööd ega teadustulemuste praktikasse jõudmist. Intervjueeritud stipendiaadid leidsid, et probleemi võiks leevendada, kui KJ ka ettevõtetes praktika tegemist (selgemalt) toetaks. Näiteks kraadiõppe puhul võiks pakkuda juurde kas või osalist stipendiumi (nn palgatoetus stipendiaadile), et pärast naasmist oleks võimalik keskenduda ettevõtete või teadlastega koostöövõimaluste otsimisele, ühiste projektide väljatöötamisele jne. Kõrgkoolide esindajate hinnangul toetab rahvusvaheline koostöö ettevõtetega ka kohalikul tasandil kõrgharidus- ja ettevõtlussektori koostööd.

Tegevuste asjakohasus teisi stipendiumiskeeme arvestades

KJ-i raames toetatavaid tegevusi **peeti asjakohaseks ka teiste peamiste alternatiivsete mobiilsust toetavate stipendiumiskeemide, nt DoraPlussi ja Erasmus+ kõrval**. Ühelt poolt leiti, et tsentraalse konkurentsipõhise skeemi tõttu on tegu aeganõudvama ja reglementeerituma taotlusprotsessiga, kus puudub teistele skeemidele omane mastaabiefekt. Olukorras, kus nii Dora Plussi kui Erasmus+ puhul toetatakse lühiajalisi ja pikemaajalisi tegevusi, mille kestvus varieerub kahest päevast kuni 12 kuuni (kraadiõppe võimalus on KJ-i erisus), on mõneti küsitav välislahetuste ja -õpingute toetamise asjakohasus.

Teisalt leiti, et **tsentraalne stipendiumitaotluste hindamise süsteem annab kõigile võrdsed võimalused toetust saada**, sh neile, kes ei ole mõne ülikooliga seotud või kelle uurimisteema ei ühti kõrgkooli prioriteetidega (ressursside piiratuse korral võib kõrgkool eelistada teatud valdkondade, õppetasemete või sihtriikidega seotud tegevusi). Lisaks peeti KJ-i puhul positiivseks, et pikemate õpirännete puhul (kraadiõpe ja välisõpingud) **toetatakse õppeaasta jooksul mitut reisi** Eesti ja õppekoha vahel, mis toetab kontaktide hoidmist Eestiga ja lihtsustab õpirändejärgset tagasitulekut. Võrdluses Erasmus+ stipendiumiga väärtustati ka **piiranguvaba sihtriikide, ülikoolide ja teadusasutuste valikut ning suuremat stipendiumi**, mis aitavad suurendada õpirände motivatsiooni ning täita KJ-i eesmärgi. Samas toodi Erasmus+ eelisena välja ülikoolidevaheliste kokkulepete olemasolust tulenev asjaajamise lihtsus. Võrdluses Dora Plussiga nimetasid mitu stipendiaati KJ-i eelisena, et **toetust on võimalik taotleda ka õppeaasta lõpus**, mil sõltuvalt olukorrast võib oma ülikooli stipendiumiskeemide eelarve kasutatud olla.

Üldjoontes aga leidsid nii stipendiaadid kui ka kõrgkoolide esindajad, et toetatavad tegevused on asjakohased. **Isegi olukorras, kus stipendium ei kata kõiki kulusid, on tegu märkimisväärse toetusega, mis suurendab motivatsiooni mobiilsuses osaleda, võimaldab enam õpingutele keskenduda ning sel on positiivne mõju ka muudele seatud ootustele** (vt ptk 5). Doktorantide muutumine nooremteaduriteks ei vähenda intervjueeritute hinnangul KJ-i väärtust, küll aga võib lihtsustada mobiilsusesse minekut, kui erasektori asemel töötatakse suurema tõenäosusega kõrghariduse valdkonnas, kus väärtustatakse mobiilsust rohkem. Seda eeldusel, et kõrgkoolid võimaldavad õpingutele keskenduda.

3. KRISTJAN JAAGU

STIPENDIUMIPROGRAMMI

TINGIMUSED

Käesolevas peatükis kirjeldatakse lähemalt KJ-i tingimuste asjakohasust, võttes arvesse kõrghariduse probleeme, strateegilistes dokumentides seatud eesmärged, kõrgharidusasutuste ja KJ-i sihtrühmade vajadusi ning Dora Plussi ja Erasmus+ programmide tingimusi. Uurimisküsimusi arvestades keskendutakse KJ-i tingimuste sobivusele hinnangut andes 2017.–2020. a tingimustele.

Vaadates teiste riikide sarnaste stipendiumiprogrammide tingimusi üldisemalt, on varasema uuringu põhjal teada, et vähemalt 183-st riiklikult toetatud stipendiumiprogrammist, mis kehtivad 196 riigis, piirab 85% sihtriikide arvu ja 75% toetatavaid õppekavu. Üle kolmandiku riiklikult toetatud stipendiumitest (38%) katab kõik osalejate kulud ja üle poole (59%) nõuab stipendiaatidelt õpingute lõppedes siirdumist kodumaale.⁸ Osa skeeme (nt DAAD Saksamaal) katavad mh tervise- ja elukindlustuse, pakuvad pere- ja lapsetoetust ning toetavad keeleõpet ja seda nii Saksa kui ka teiste riikide kodanikele.⁹ Üsna paljud skeemid või riigid toetavad vaid oma riigi kodakondseid (nt Kasahstani Bolašaki, Brasiilia CsF ehk Cência sem Fronteirase või Saudi Araabia King Abdullahi stipendiumiprogrammid).¹⁰ Seega erinevad riiklikult toetatud stipendiumite tingimused riigiti. Olgugi et programmide objektiivseid hindamisi käesoleva uuringu raames ei leitud, annab tingimuste erisus aimu eri riikide prioriteetidest ning mõningast infot, millele KJ-i tingimusi hinnates tähelepanu pöörata.

Arvestades kõrghariduse probleeme, strateegilistes dokumentides seatud eesmärged, kõrgharidusasutuste ja KJ-i sihtrühmade vajadusi ning Dora Plussi ja Erasmus+ programmide tingimusi, **peetakse KJ-i tingimusi üldjoontes asjakohasteks**.¹¹ 2011.–2020. aastal toetust saanud stipendiaadid on kõige rahulolevamad taotlemise juhendite arusaadavuse (95%) ning taotlusvormi mahu ja selgusega (94%; joonis 1).

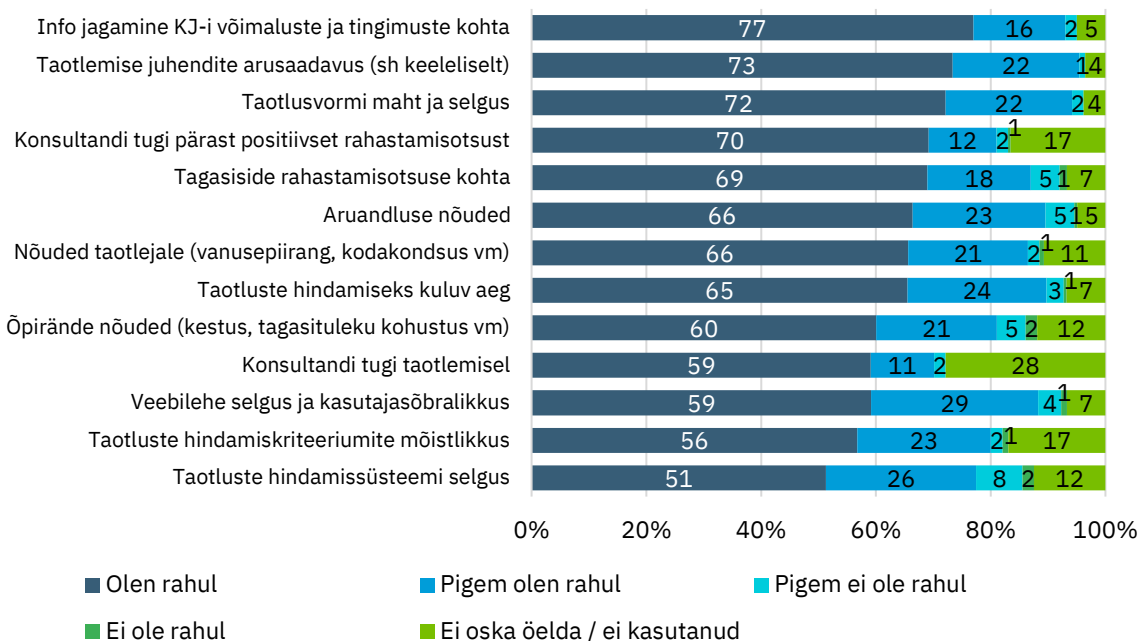
---

⁸ Perna, L. et al. (2014). „Promoting Human Capital Development: A Typology of International Scholarship Programs in Higher Education“. *Educational Researcher*, 43(2).

⁹ Allwörden, von J. (2021). „DAAD Scholarships – an overview“. German Academic Exchange Service (DAAD).

¹⁰ Mawer, M. (2017). „Approaches to Analyzing the Outcomes of International Scholarship Programs for Higher Education“. *Journal of Studies in International Education*, 21(3).

¹¹ Käesolevas peatükis on juttu KJ-i programmi üldisest tagasisidest. Põhjalikum tagasiside tegevuste kaupa on kajastatud lisas 10.

Joonis 1. Osalejate üldine hinnang nõuetele ja teenustele kõikide skeemide kaupa („Palun hinnake SA Archimedese / Haridus- ja Noorteameti (Harno) esitatud nõudeid ja pakutavaid teenuseid taotlejatele stipendiumiskeemi rakendamisel.“) (% , n = 371)

Üldiselt eri perioodide (2011–2017 ja 2017–2020) vahel drastilisi erinevusi polnud. Küll aga paranes rahulolu nõuetega õpirände osas (5 protsendipunkti võrra) ning **alates 2017. aastast on näiteks välislähetuste ja -õpingute skeemide puhul nõuetega rahulolematuid märkimisväärselt vähem**. 2017.–2020. aastani polnud 11% kõikide skeemide vastajatest rahul taotluste hindamissüsteemiga ja 6% rahastamisotsuse tagasisidega. **Kraadiõppes osalenud hindasid erinevaid aspekte kõige kriitilisemalt** (nt taotluste tähtsajad, õpirände ja aruandluse nõuded, vt lisa 7 ja sagedustabelid lisa 10).

Olgugi et enamik küsitlusele vastanutest ning intervjueeritutest pidas taotlemise ja toetuse kasutamise tingimusi, aruandlust ja hindamiskriteeriume selgeteks, mõistlikeks ning stipendiumi suurust arvestades asjakohasteks, on läbi aastate olnud neid, kellele need on olnud probleemsed. Neid probleeme esines sõltumata skeemist ning aastast, millal stipendiumit taotleti, ja need annavad vähesest nimetamisest hoolimata väärtuslikku teavet tingimuste kohendamiseks ning selgemalt esitamiseks.

Kuna tingimustega ollakse uuringu kohaselt üldjuhul rahul, tuleb intervjuudele ja küsitluse vabadele vastustele tuginedes pöörata enim tähelepanu info kättesaadavusele, sh **taotlemise tingimuste selgusele ja üheselt mõistetavusele**. Nii arvasid mõned vastanud, et taotlusele kehtivad nõuded ja vajalike dokumentide loetelu polnud piisavalt selged. Samuti arvati, et hindamiskriteeriumid ehk mida taotluste puhul täpselt hinnatakse ja millist kaalu omavad eri dokumendid / taotluse osad, võiksid olla täpsemini sõnastatud.

„Puudus lisainfo hindamiskriteeriumite kohta. Tagasiside oli minimaalne, piirdudes ainult sellega, kas taotlus rahuldati või mitte.“ (Stipendiaat, osaline õpe, küsitlus)

“Minu jaoks valmistas probleeme taotluse juhend, mis oli liialt üldsõnaline. Juhendis puudus info eeldatava sõnade arvu kohta nii uurimistöö ülevaate kui ka õpingute ja uurimistöö plaani osas. Samuti oleks olnud hea, kui ära oleks toodud põhiküsimused, millele vastuseid oodati. Täpsemat infot nõuete kohta küsisin telefoni teel. Kuigi info jagaja oli sõbralik ja kättesaadav, leian, et kindlustunde annab taotlejale siiski see, kui niisugused kriteeriumid on taasedastatavas vormis fikseeritud. See välistaks ühe inimese subjektiivse tõlgenduse dokumentidele esitatavate nõuete suhtes ning tagaks kõigile taotlejatele võrdsed võimalused /.../.” (Stipendiumi mittersaanu, küsitlus)

Lisaks, sõltumata skeemist, on tudengid vastanud, et infot on raske leida, oluline teave on mitme koha vahel killustunud ning täpsemate nõuete leidmine ja mõistmine eeldab nii juhendite kui ka kõigi kodulehel olevate teemasektsioonide läbivaatamist.¹² Nii jäi uurijatele silma, et kohati olid eelmisel kodulehel mõned detailid paremini seletatud kui juhendis ja kohati vastupidi ning infot on kajastatud vanal ja uuel lehel erinevalt.

Näiteks on kraadiõppele kandideerimiseks nõutud dokumentide juures nii Harno kui ka Archimedese kodulehel kirjas, et MA puhul tuleb taotlusele lisada ka läbitavate ainekursuste nimekiri, samas on kraadiõppe juhendis mainitud vaid õpingute ja uurimistöö esialgse plaani nõue. Välisõpingute skeemi puhul on nt Archimedese lehel kirjas, et stipendiumit võib kasutada õppetöös ja praktilisel osalemiseks, mis kattub juhendis öelduga. Uuel Harno lehel pole aga praktika läbimise võimalust mainitud ning välisõpingute kirjelduses nimetatakse vaid vahetusõpingute võimalust. Samuti pole välisõpingute ega kraadiõppe mõlemal veebilehel olevates juhendites välja toodud potentsiaalsete sihtriikide loetelu ja neile kehtivaid elamistoetuse ühikuhindu. Dokument on küll saadaval KJ-i kirjeldaval üldisel lehel, kuid võib siiski tekitada segadust taotlejates, kuna teised toetuse osad (nt reisitoetuse ühikuhinnad, päevaraha ja muude kulude hüvitamise alused) on nii juhendites kui ka kehtivate ühikuhindade dokumendis olemas. Elamiskulu ühikuhinnad on kirjeldatud näiteks Dora Plussi T1.2 juhendis, mis koondab kogu olulise ja stipendiumi taotlemist puudutava info ühte kohta. Seega on **juhendite selguse parandamine ja info ühtlustamine juhendis ning veebilehel kajastatu vahel** üks viise paremini teavet saada ja tingimusi mõista.

Taotluse ja dokumentide nõuetega olid osalejad üldjoontes rahul. Kõigi tegevuste puhul oli vastanuid, kes pidasid taotluse põhjalikkust ja mahtu liiga suureks. Teisalt oldi mõistvad ja leplikud, kuna tegemist on riigi toetusega, mille puhul on täpsus ja põhjalikkus oluline. Ka personaalintervjuudes stipendiaatide ja ekspertidega hinnati taotluse põhjalikkust ja nõudeid mõistlikeks. Seda enam, et korraliku ja põhjaliku taotluse kirjutamine on üks oskustest, mida õppuritel edaspidi vaja läheb.

„Võib-olla inimesed lihtsalt ehmuvad ära, kui nad selle ankeedi lahti võtavad, aga tegelikult kui sa hakkad otsast minema, siis tegelikult see ei ole midagi nii hullu.“ (Stipendiaat, fookusgrupi intervjuu)

„Seda seletamise, põhjendamise ja taotlemise argumenti on noorel teadlasel vaja. Ta peab hakkama kohe varsti endale grante taotlema ja kui ta ei ole nagu

---

¹² Tagasiside vastajatelt ja analüüs põhineb vanal ehk Archimedese lehe infol. Uut veebilehte vaadates on info kajastatud mõneti paremini, nt stipendiumit ja skeeme puudutav teave on pandud ühele lehele, info korraldus on loogilisem ja teisi stipendiume puudutavad lingid on koondatud lehe alguses olevasse kasti.

kunagi neid põhjendanud, siis ... Et selles suhtes mina nagu küll ei arva, et see on midagi halba. See pigem õpetab neile seda, kuidas teaduses asjad käivad.“ (Ekspert, intervjuu)

Teatud osa kriitikast puudutas tähtaegu. Kuigi üldiselt olid küsitlusele vastanud stipendiaadid pigem **rahul tähtaegadega** (82%, n = 371), tõid mitu vastajat (sh toetust mittesaanute seast) tähtaegu esile kui probleemi. Ühelt poolt on ülikoolidel erinevad sisseastumise tähtajad. Teisalt võib välismaa ülikooli õppima asumise taotluste tähtaeg olla hiljem ning kinnituse saamine võtab aega, mis raskendab taotlemist ja tekitab olukorra, kus mõni taotleja võib dokumentide saatmisega olla aprillis-mais veel pooleli.

„Minule on segaseks jäänud, miks kraadiõppe välismaal taotlustähtaeg on 1. aprill. Mitmed välismaa ülikoolid ei ole selleks hetkeks veel enda magistri- või doktoriõppe taotlusi veel avanudki. /.../“ (Stipendiumit mittesaanu, küsitlus)

„Tähtaeg on problemaatiline. Suurem osa uusi õpilasi asuvad õppima Euroopas, kus õpingud algavad septembris. Tähtajaks on antud 1. aprill ja toetuse algus september. Üldjuhul tähendab see toetuse saamist teiseks õppeaastaks, sest kinnitusi ei saada aprilliks kätte. Teise õppeaastaga on paljudel ka õpingud juba läbitud.“ (Stipendiumit mittesaanu, küsitlus)

Tähtaegade puhul mainiti ka probleeme **stipendiumi suuruse** (vt ka ptk 4) ja **väljamaksmise korraga**. Nimelt toimub esimene väljamakse juhendi järgi hiljemalt kaks nädalat enne õpingute algust ja osaliselt hinnati seda aega liiga hiliseks. Näiteks mainis üks intervjuueeritu, et sai stipendiumi esimese osa kätte alles kaks nädalat enne semestri algust, mis tema jaoks tekitas ebakindlust, kas ta ikka saab stipendiumi või mitte ja kas mobiilsus toimub (ebakindluse pärast ei julgetud ka ise lennupileteid osta). Stipendiaatidele tekitab raskusi ka asjaolu, et sageli oodatakse tudengeid sihtriiki mitu nädalat enne semestri tegelikku algust, kuna eelnevalt toimuvad sissejuhatavad üritused, linnaku tutvustamine, registreerimine, ühiselamu võtmete väljaandmine ja palju muud. Ühelt poolt on osa stipendiaate toonud välja, et seda perioodi ei ole stipendiumiga kaetud. Teisalt tähendab see, et lennupiletite ost ja reis peaks toimuma tegelikult semestri algusest varem, mis muudab stipendiumi saamise suhtes veel ebakindlamaks. Peale väljamaksmise tähtaja hilisuse avaldasid mõned ka soovi saada rohkem selgust stipendiumi väljamaksmise arvutuskäikude kohta.

„Stipendiumi arvutuskäik ei ole arusaadav või siis selle selgitamine. Võiks tulla koos ülekandega nt meilile ka arvutuskäik, kanded peaksid olema palju rohkem etteulatuvalt. Võimalus peab olema selgemaks eelarve moodustumiseks varem, sest muidu ei saa planeerida ei olmet (üürikodu) ega ka nt õppereise kolmandasse riiki välislahetuse ajal.“ (Stipendiaat, kraadiõpe, küsitlus)

Taotluste tagasiside osas arvasid mõned stipendiaadid, et nende jaoks, kes said positiivse otsuse, väga vahet pole, kas nad saavad oma taotlusele põhjaliku tagasiside, kuid tõdeti, et see aitaks paremini mõista taotluste hindamise aluseid ja teeks hindamise **läbipaistvamaks**. Sarnast

suhtumist väljendasid ka fookusgrupi arutelus osalenud stipendiaadid. Küll aga arvati, et inimeste jaoks, kes saavad negatiivse vastuse, võib otsuse põhjendatus ning vigade väljatoomine tulla kasuks õpirände motivatsioonihoidmiseks ja järgmisteks taotlusteks. Täpsemalt aitab see parandada taotluste vajakajäämisi, töötada vigade kallal ja suurendada võimalusi nii stipendiumit saada kui ka edaspidi taotlusi edukalt kirjutada.

„Kui näiteks kuskile tööle kandideerida ja kui sulle sealt ei vastata, et vabandust, meil kandideeris näiteks sada inimest ja lihtsalt teised olid kogenumad, ehk kui sa saad mingisuguse tagasiside, siis sa võib-olla kandideerid samasse ettevõttesse uuesti. /.../ Aga kui sa ei saa mitte mingit tagasisidet, et siis võib-olla ei kandideerigi enam kunagi sinna uuesti. Kui sa ei saa stipendiume, mida sa siis endas võiksid arendada? Ja Eesti riigile peaks olema ju positiivne, et siis inimesed teavad, mis neil nii-öelda justkui puudu jäi, et nad järgmise taotlusvooriga äkki juba saavad [stipendiumit].“ (Stipendiaat, fookusgrupi intervjuu)

Aruandluse osas oldi segaduses peamiselt selle mahukuse ja nõuetega. Intervjuud ja fookusgrupi arutelu kinnitasid üldist positiivset tagasisidet, et saadud toetust arvestades olid **aruandluse nõuded mõistlikud**. Samas tõdesid osalejad sarnaselt küsitlusele vastanutele, et ootused aruandlusele võiksid olla paremini selgitatud. Leiti, et parem arusaam, miks aruannet vaja on ning kes ja kuidas seda hindab, lihtsustab stipendiaatide jaoks aruande kirjutamist.

„Kuna kirjutasin /.../ sama aruannet nagu neli aastat järjest iga aasta lõpus, siis mul tekkis nagu natuke tunne, et iga kord ma kirjutan mingi pika jutu ja küsin juhendaja allkirja sinna. Täidan kõik asjad ära, aga kunagi ei tule sealt nagu midagi vastu. Et ma tegelikult ei tea, kas keegi loeb ka neid tekste, mida me kirjutame. Eriti nagu noh, doktorantuuri noh, need tagasisided ... Seal ikka natuke kirjutamist oli. Et kas kõik need lähevad sahtlisse või keegi loeb neid või? Ma ei tea.“ (Stipendiaat, kraadiõpe, fookusgrupi intervjuu)

Uuringust selgus, et läbiv murekoht seoses tingimustega on **kriteeriumite tõlgendamine enda kahjuks**. Paljud stipendiaadid jagasid täpsustavates vastustes ja intervjuudes kogemust, kus mingi kriteerium on range või nende jaoks pärssiv, kuid milles suhtlemise ja läbirääkimise käigus konsultandiga suudeti leida paindlik lahendus.

„Tähtaegadega oli probleem, kuna [välisülikooli nimi] algas kool jaanuaris, mitte septembris, toetust sai aga taotleda sügiseks. Sain aga selle eraldi kokku lepitud ja kõik lahenes õnneks.“ (Stipendiaat, tasemeõpe, küsitlus)

„[Lähetuse ajal] kehtis range nõue, et lähetus peab kindlasti lõppema Eestis. Kuna viibisin välismaal kaks semestrit (Kristjan Jaagu toetust kasutasin esimeseks semestriks) ja seal ülikoolis algas teine semester kohe järgmisel päeval pärast esimese semestri lõppu, siis ma ei saanud vahepeal mõistlikult Eestisse lennata /.../ Seetõttu hoياتati mind, et võidakse suur osa rahast tagasi nõuda ja makstakse ainult see periood, mis n-ö lõppes enne jõulude algust

Eestis. Pakkusin siis välja, et lendan üheks päevaks korraks Eestisse ja seejärel kohe tagasi, kui see on tõesti vajalik. Seejärel arutati teemat pikemalt mingi instantsi poolt ja leiti õnneks siiski lahendus, et ma ei pea sellist lendu tegema lihtsalt selleks, et õppetoetusest mitte ilma jääda.“ (Stipendiaat, osaline õpe, küsitlus)

Sellest selgub, et teatud mõõndusi on võimalik teha.¹³ Küll aga pole paljud läbirääkimise võimalusest sageli teadlikud ning võivad loobuda kandideerimisprotsessist, arvates, et paikapandud kriteeriumid neile ei sobi. Olgugi et kriteeriumite ja võimaluste täpsustamist peeti oluliseks, arvasid intervjuueeritud, et kõikide aspektide ettekirjutamine pole alati parim lahendus – paindlikkus ning olukorrapõhine lähenemine võiksid teatud olukordades jääda.

„Kui inimesel on see vajadus ja see paindlikkus on süsteemis olemas, siis saab kõike läbi rääkida /.../. Võib-olla pole mõtet nagu avada neid uksi, suurelt lahti [teha], mida tegelikult ei taheta, et hakatakse [suurelt] kasutama. Ja need üksikud juhud, need saab ju alati ära lahendada, kui paindlikkus on olemas.“ (Stipendiaat, fookusgrupi intervjuu)

See peatükk keskendus vastajate üldisele tagasisidele programmi tingimuste asjakohasusele, tegevuste ülene ülevaade on aruande lisa 7.

3.1. Tingimuste võrdlus Erasmus+ ja Dora Plussiga

Võrreldes KJ-iga on Erasmus+ ja Dora Plussi stipendiumiprogrammil pisut erinevad eesmärgid, fookus ja selle tõttu ka tingimused. Nii Dora Plussi kui Erasmus+ puhul puuduvad kindlalt sätestatud nõuded taotlejale: ülikoolid saavad ise otsustada stipendiumi taotlemise täpsemad nõuded ehk need võivad õppeasutusesti varieeruda.

Erasmus+ programmi puhul on sihtriigid ja ülikoolid piiratud lähteülikooli partnerülikoolidega, mis on valmis õppurit vastu võtma ning ka toetus on väiksem. Samal ajal ei pea Erasmus+ kaudu õpirändesse minev stipendiaat iseseisvalt looma sihtriigi ülikooliga sidet, kuna partnerlusprogrammi ja kommunikatsiooni eest vastutab valdavalt tudengit saatev ülikool. See lihtsustab Erasmus+ õpirändesse asumist ja vajalike ettevalmistuste tegemist nii taotlemise kui ka õpirändesse asumise ajal. Toetuse suurusega seoses on praegu kehtivate tingimuste kohaselt lubatud kombineerida stipendiumita Erasmus+ õpirännet KJ-i välisõpinguteks saadud stipendiumiga. Selle tulemusena minnakse Erasmus+ õpirändesse, saades rahastust KJ-ist (võimaldab vältida ülikooli õppemaksu, lihtsustab ülikooli leidmist ja dokumentide ajamist ning võimaldab suuremat stipendiumi). Lisaks lubab Erasmus+ taotleja stipendiume ka muudest

---

¹³ Välislähetuste puhul töid uuringus osalenud korduvalt välja rahulolematust ± 1 päeva nõudega ning raskusi seminaril ja muudes tegevustes osalemise kombineerimisel. Eraldatud stipendiumite eesmäärke, rahastamise põhimõtteid, mõnede stipendiaatide tagasisidet ning Harno esindajate selgitusi arvestades on aga varem lähetuse sihtkohta minek ning (samal linnas toimuvate) tegevuste kombineerimine võimalik. Samuti ütleb juhend, et grupitaotlused ei ole lubatud ning samalt erialalt ja õppeastmelt ei saa üle kahe taotluse esitada. Küll aga tohivad koos minna nt erineva õppeastme või eriala tudengid. See võimaldab uuringus osalenute soovitud MA-PhD või PhD-juhendaja tandemina välislähetusse minna. See aspekt võiks samuti olla juhendis selgemini kirjeldatud.

allikatest, Dora Plussi ja KJ-i puhul pole muud sama kuluartikli rahastamise allikad lubatud. Põhjalikum ülevaade skeemide erinevustest ja tingimustest on leitav raporti lõpus olevast lisast 6.

Selleks, et mõista paremini KJ-i väärtust ja võimalusi teiste stipendiumiskeemide kõrval, küsiti uuringus osalenutelt, kas nad on taotlenud stipendiume mujalt ja milline on nende tagasiside KJ-i ja selle tingimuste ning võimaluste kohta võrdluses eelkõige Erasmus+ ja Dora Plussiga. Suur osa KJ-i tingimuste ja nõuete tagasisidest oli positiivne. Enamasti kiideti asjaolu, et KJ pakub suuremat rahastust võrreldes teiste programmidega, mistõttu on keerulisem taotlemine ning suurem dokumentide hulk mõistetav. KJ katab piisavas ulatuses sõidu- ning majutuskulusid, mida näiteks Erasmus+ programmi puhul jääb väheks. Lisaks hinnati KJ-i programmi läbipaistvamaks, kindlamaks ning konkreetsemaks, kuna rahastustingimused on selgelt välja toodud, need ei muutu nii tihti ja aastaeelarve on taotlusvoorude vahel ära jagatud. Ehk KJ-ist on võimalik stipendiumi taotleda ka siis, kui nt Dora Plussi eelarve on ülikoolil ära kasutatud. Kõigi kolme programmi puhul hinnati informatsiooni ühtemoodi kättesaadavaks ning selgeks, kuid üsna paljud uuringus osalenud leidsid, et KJ-i info ei liigu sõltuvalt ülikoolist ja teaduskonnast nii hästi edasi kui nt Erasmus+ ja Dora Plussi puhul (vt ka ptk 4), kus stipendiumiskeemi kontaktisik on kõrgkooli enda inimene.

Rääkides teiste programmide eelistest, siis nii mõnigi uuringus osalenu tõi välja, et Dora Plussi ja Erasmus+ taotlusprotsess on lihtsam (sõltuvalt ülikoolist ei pruugita küsida nii paljusid dokumente) ja kiirem (sõltuvalt ülikoolist jooksev taotlemine või rohkem tähtaegu võrreldes KJ-iga¹⁴ ning rahastusotsus tuleb kiiremini). Esile toodi ka, et Dora Pluss võimaldab vabamat raha kasutust ning suuri stipendiumi kasutamise nõudeid pole. Kuna aga KJ-is kaotati reisi toimumist tõendavate dokumentide nõue 2017. aastal, on tegu asjakohase muudatusega.

„Ma tundsin, et KJ-i taotlemise protsess sisaldas rohkem bürokraatiat kui teised stipendiumid, millele olen kandideerinud, näiteks Dora Pluss. KJ-i puhul kehtis mitu lisanõuet, nagu soovituskirjad jm. Ma arvan, et see on vajalik, kuid sellegipoolest nõuab see rohkem tööd.“ (Stipendiaat, intervjuu; tõlge)

Kokkuvõttes laekus KJ-i tingimuste kohta enamasti positiivne tagasiside. Võrreldes teiste skeemidega on KJ-i suuremad eelised taotlemise ja taotluste hindamise selgus, avaramad võimalused ja stipendiumi suurus. Dora Plussi ja Erasmus+ programmi eelised on küll taotlemise lihtsus, kuid selle arvelt ka piiratumad võimalused. Küll aga on uuringu kohaselt just viimased kaks tudengite seas populaarsemad ja tuntumad võrreldes KJ-i programmiga (eelkõige välismaalt pärit tudengite seas). Osaliselt on selle põhjuseks ülikoolide suurem roll ja vastutus Erasmus+ ja Dora Plussi programmis (nt partnerülikoolidega suhtlemisel ja tudengite saatmisel). Küll aga on ka KJ-i kommunikatsioon ülikooliti väga erinev, mille tulemusel levib stipendiumit puudutav info teatud ülikoolides ja teaduskondades paremini kui teistes.

---

¹⁴ Dora Plussi T1.1 raames on võimalik esitada stipendiaatide andmeid iga kuu 10. päevaks (v.a. juuli).

4. ÜLIÕPILASTE JA NOORTEADLASTE MOTIVATSIOON

Käesolevas peatükis vaadatakse lähemalt KJ-i sihtrühmade motivatsiooni õpirändes osalemiseks ja selleks stipendiumi taotlemiseks. Peatükk aitab paremini mõista ka KJ-i eesmärkide, tegevuste ja tingimuste asjakohasust ning õpirände tulemuslikkust.

Küsitluse vastuste kohaselt motiveerib stipendiaate mobiilsuses osalema peamiselt **soov saada rahvusvahelist kogemust** (52%, n = 371). Vastanutest 47% on soovinud **tugevdada erialast kompetentsi** ja 42% **suurendada erialast kontaktvõrgustikku**. Populaarseteks motivatsiooniteguriteks kujunesid ka soov kasutada välismaal omandatud teadmisi ja oskusi Eesti hüvanguks (23%), tutvustada oma uurimistööd ja saada tagasisidet (22%) ning suurendada oma võimekust rahvusvahelises töökeskkonnas tegutseda (21%).

Ka **toetust mittesaanute** peamiseks stipendiumi taotlemise motivatsiooniteguriteks osutusid erialase kompetentsi tugevdamine (41%, n = 74), rahvusvahelise kogemuse saamine (35%) ning võimalus kasutada välismaal omandatud teadmisi ja oskusi Eesti hüvanguks (34%). Seega ei ole **stipendiumi mittesaanud rahvusvahelistumist ja kontaktvõrgustiku suurendamist stipendiumi saanutega võrreldes nii oluliseks pidanud**. Mobiilsuse motivaatorid ühtivad 1. peatükis toodud programmi eesmärkide, ootuste ja strateegilistes dokumentides esitatud kõrghariduse probleemide ning rahvusvahelistumise potentsiaaliga. Ka „muu“ all toodud põhjused näitavad mobiilsuse motivatsiooni ühtimist programmi eesmärkidega. Uuring ei anna alust väita, et mobiilsusesse ajendaks soov reisida või teadmatus, mida elu ja karjääriga edasi teha: pigem leidsid kõik osalised, et üliõpilased on nii hõivatud, et mobiilsusesse minnakse vaid tõelise vajaduse korral.

Välismaise päritoluga stipendiaatide motiivid erinevad eestlaste arvamustest. Kui **eestlaste peamised eesmärgid** olid saada rahvusvahelist kogemust (55%; n = 315) ja tugevdada erialast kompetentsi (50%), siis **välismaalaste hulgas oli peamine motivaator** kontaktvõrgustiku suurendamine (41%; n = 56) ning eesmärk tutvustada oma uurimistööd ja saada rohkem tagasisidet (36%). Suurt erinevust võib märgata ka oma võimaluste suurendamisel teadustulemuste avaldamises koostöös teiste riikide teadlastega (21% välismaalastest ja vaid 6% eestlastest pidasid seda oluliseks stipendiumi taotlemise põhjuseks).

Vaadates õpirände põhjuseid tegevuste kaupa, näitavad küsitluse tulemused intervjuudestki selgunut, et **tegevuste eesmärgid ning võimalused on erinevad, mõjutades ka osalejate motivatsiooni mobiilsuses osaleda**. Õpirände põhjuste puhul eristub selgelt **välislähetuses osalenute motivatsioon** luua ja suurendada erialast kontaktvõrgustikku (65%, n = 132) ning tutvustada ja saada tagasisidet oma uurimustööle (56%). **Osalise õppe ja välisõpingute stipendiaate** motiveeris enam rahvusvahelise kogemuse saamine (65%, n = 133) ning erialase kompetentsi tugevdamine (50%). Piisavalt ajendas välisriiki õppima suundumist ka eesmärk suurendada erialast kontaktvõrgustikku (30%). 26% soovisid suurendada oma võimekust rahvusvahelises töökeskkonnas tegutseda ning 25% soovis tutvuda kodukõrgkoolist erinevate õppe- ja teaduspraktikatega. Kahe tegevuse ehk perioodi (2011–2016 vs. 2017–2020) suurim erisus on see, et on **vähenenud rahvusvahelise kogemuse väärtustamine** (73% vs. 56%), viidates

intervjuudestki välja tulnud võimalusele, et Eesti kõrghariduse kvaliteediga ollakse rahul¹⁵ ning et tänapäeval on ka Eestis üsna head võimalused saada rahvusvahelise koostöö kogemus. Kasvanud on aga soov valdkonnas spetsialiseeruda (12% vs. 21%), välismaal omandatud teadmisi-oskusi Eesti hüvanguks kasutada (18% vs. 30%) ja erialast kompetentsi suurendada (43% vs. 58%). **Tasemeõppe** stipendiaatide motivaatorid ühtisid suuresti osalise õppe motivaatoritega, suurem erisus on soov spetsialiseeruda valdkonnas, mida Eestis õppida ei saa, mille järele on tööturul vajadus (30%, n = 70).

Doktorantuuri ja kraadiõppe stipendiaate motiveerisid enim erialase kompetentsi tugevdamine (75%, n = 36), võimalus spetsialiseeruda Eestis mitteõpetatavale erialale (47%) ja välismaal omandatud teadmiste-oskuste Eesti hüvanguks kasutamine (31%). Ehk teiste tegevustega võrreldes on veelgi selgemalt näha KJ-i tingimuste (vt ptk 3) mõju motivatsioonile. Kahte perioodi kõrvutades võib näha, et taaskord **ei peeta rahvusvahelise kogemuse saamist enam nii oluliseks** (29% vs. 18%) ning tähtsamaks loetakse spetsialiseerumise võimalust (36% vs. 55%). Tähelepanuväärne on ka see, et ei väärtustata enam teadustööga kiiremini edasi liikumist (14% vs. 0%) ning oluliseks on kujunenud kodukõrgkoolist erinevate õppe- ja teaduspraktikatega tutvumine (0% vs. 18%). Täpsustustena lisati näiteks, et välismaal on parem haridus, Eestis puudus juhendaja ja huvi uuritava teema vastu ning soov jätkata varem alustatud haridusteed välismaal. Seega ühtib nende tegevuste kaudu mobiilsusesse läinute motivatsioon enam õpirände seatud lisaootustega.

Üliõpilaste ja noorteadlaste **motivatsiooni KJ-i tegevustes osaleda võivad intervjuudele tuginedes mõjutada ka toetatavad tegevused ning taotluse, mobiilsuse ja aruandluse nõuded**. Üldjoontes olid stipendiaadid ja toetust mittesaanud **nõuete, tingimuste** (vt ptk 3) ja **pakutavate teenustega rahul, kuid nähti ka arenguvõimalust**. Erandiks on kraadiõppurite rahulolematust taotluse esitamise tähtaegade ja sageduse ning stipendiumi väljamaksmise korraga (pigem rahulolematud on vastavalt 27% ja 23% vastanutest (n = 22)). Intervjuud stipendiaatide ja kõrgkoolide esindajatega näitavad, et **negatiivsed kogemused levivad stipendiumiprogrammi sihtrühma seas edasi, mõjutades nende valmidust stipendiumi taotleda ja mobiilsuses osaleda**. Seda toetab intervjuude alusel olukord, kus ülevaade rahastatud taotlustest ja programmi eelarve jäägist on puudulik või raskelt leitav.

Enim rahulolematust tekitas stipendiaatide seas **taotluste hindamissüsteemi selgus** (10%). Seda töid esile ka stipendiumist ilmajäänud ning intervjuueeritud. Omajagu on neid, kelle hinnangul ei ole hindamissüsteem üheselt mõistetav ega vastav info lihtsalt leitav. Mitu töid välja hindamiskomisjoni kallutatust, teema mittemõistmist, hindamise subjektiivsust, teatud erialade põhjendamatu eelistamist, mis kõik vähendavad avatud vastuste ja intervjuude alusel stipendiumi taotlemise motivatsiooni. Mitu stipendiumist ilmajäänut ja 6% stipendiaatidest märkisid rahulolematust rahastusotsuse tagasisidega. Sooviti saada põhjalikumalt teavet, miks nad olid või polnud edukad ning kuidas taotlust või oma tööd edasi arendada. Selline tagasiside motiveeriks uuringus osalenute hinnangul uuesti taotlema ning innustaks teadustööga jätkama. Stipendiaatidest 6% oli rahulolematu ka **õpirände nõuetega** (nt rände toimumise kestus ja periood, kraadiõppe puhul Eestisse tuleku või panustamise kohustus, välislähetuse puhul konverentsil osalemise tasu mittehüvitamine 2020. aastani) ning osa neist, kes eritegevustest toetust ei saanud, olid pettunud teatud erialade või valdkondade (subjektiivses) eelistamises. Veebilehe selguses ja

---

¹⁵ Ka teiste riikide kogemuses mõjutab rahulolu kodumaiste õppimisvõimalustega õpirändes osalemist: Veugelers, R., Bouwel, van L. (2009). „The Determinants of Student Mobility in Europe: The Quality Dimension Faculty of Business and Economics The determinants of student mobility in Europe: the quality dimension“. European Journal of Higher Education, november, 47, lk 172–190.

kasutajasõbralikkuses kahtles 5% stipendiaatidest (vt ka ptk 3) ning nimetati ka probleeme taotluskeskkonna toimivusega.

Uuring näitab, et mobiilsuse ja stipendiumi taotlemise motivatsiooni mõjutab ka **eraldatava stipendiumi suurus**. Stipendiumi suurust pidas (pigem) piisavaks 81% välislähetuse (n = 113), 92% välisõpingute (n = 66) ja sõidu- ning elamiskulude puhul 59% kraadiõppe stipendiaatidest. Nagu eelnevalt toodud, on üks õpirändesse minekut mõjutav faktor majanduslik toimetulek ehk vahe stipendiumina makstavate summade ja sihtriigi elatustaseme vahel. Nii on paljud, eriti kraadiõppurid, toonud esile stipendiumi määrade ülevaatamise ja stipendiumi suurendamise vajadust, nt majutus- ja transpordikulud (arvestades mh pealinnade kalleid hindu ning väiksemate piirkondade piiratumaid võimalusi). Samal põhjusel on paljud stipendiaadid eelistanud KJ-i stipendiumit Erasmus+ omale ning enne konverentsitasude hüvitamise otsust Dorat KJ-ile. Sarnaseid motivatsiooni mõjutavaid probleeme tunnetavad ka intervjueeritud KJ-iga seotud eksperdid ning kõrgkoolide esindajad.

„Kui vaadata seda väljapoole minekut, siis tõepoolest needsamad probleemid nagu rahastuse suurus, töötamine, võimalik välismaal oleva õppe mittedobimise siia meie õppekava konteksti või siis sellest tingitult õppe pikenedamine on need mõned takistused, mis olulised on.“ (Ekspert, fookusgrupi intervjuu)

Samas on huvitav, et intervjueeritute kogemuses on tudengid valmis taotlema pigem lihtsama vaevaga saadavat stipendiumit kui suurema stipendiumimääraga ja rohkem eeltööd nõudvat toetust. Siin toodi korduvalt näitena Erasmus+ programmi. Seetõttu pööravad mõned kõrgkoolid ka enam tähelepanu valitud ülikoolidega infosüsteemide ühildamisele, et tudengitel oleks **võimalikult vähe asjaajamist**, et nii nende õpirände motivatsiooni tõsta.

Täpsustavatest vastustest paistis silma, et mitmele stipendiaadile oli finantsiliselt oluline tugi ka jätkuv riiklik stipendium/toetus. Stipendiaatide parem teadlikkus soodsama majutuse võimalustest aitaks eelarvega paremini toime tulla. Kui mitu küsitlusele vastanut olid rahulolematud, et pidid ka oma raha kasutama, siis intervjueeritud stipendiaadid tõid välja, et ühelt poolt võimaldab *lump sum* põhimõtte paindlikult ja efektiivselt eelarvega toimetada ning teisalt, et ka kodumaal õppides kaasneks kulused ehk pigem on kohati ootused ebamõistlikult suured.

Peale eelnevalt toodud finantsiliste erisuste on uuringus osalenute motivatsioon KJ-ist toetust taotleda olnud suurem ka vabaduse tõttu valida endale sobivat riiki, ülikooli ning teemat.

Suuremat huvi mobiilsuse ja stipendiumiprogrammi vastu aitaks uuringus osalenute hinnangul tekitada **varasemate stipendiaatide kogemuste jagamine**. Leiti, et mentorluse jt eestlaste kontaktide olemasolu välisriiki elama asumisel teeks õpirändeks valmistumise kergemaks ja teadlikumaks. Sealjuures peeti oluliseks mitte jagada ainult edulugusid, vaid tekitada arusaam raskuste ees, mis on taotlejaid ees ootamas. Ühtlasi oodatakse ka soovitusi ning näpunäiteid, kuidas paremini hakkama saada õpingute, dokumentatsiooni, maksude jm bürokraatiaga. Intervjueeritud leidsid, et mobiilsusesse mineku motivatsiooni võiks peale mobiilsuse kogemuse jagamise mõjutada see, kui endised stipendiaadid räägiksid lugusid ka selle kohta, kuidas on mobiilsus nende karjääri mõjutanud. Seega väärtustasid uuringus osalenud kõrgelt hiljuti kraadiõppuritele pakkuma hakatud mentorlusprogrammi ning Facebookis varasemate stipendiaatide kogemuste jagamist. Motivatsiooni ja minekujulgust suurendavate teguritena nähti ka mitmekesi mineku võimalust (nt välislähetuse puhul juhendaja-doktorandi või juhendaja-magistrandi tandemina), välislähetusele mineku suuremat toetamist-motiveerimist (võimalus saada esmast õpirände kogemust ja

leevendada hirme) ning stipendiaatide kogukonna loomist (stipendiumi laiem võimalik mõju võib nii uuringus osalenute kui ka teiste riikide kogemuses¹⁶ suurendada õpirändes osalemise ja stipendiumi taotlemise motivatsiooni).

„Kindlasti on ja oli abiks varasemate stipendiaatide tagasiside ja nõu dokumentide esitamiseks ja ettevalmistamiseks. Vastuvõtva asutuse poolt oleks ka muidugi hea olnud täpsem ja parem vastuvõtmise ja ka stipendiumi taotlemiseks vajalike dokumentide ja nõu olemasolu.“ (Stipendiaat, välissõit, küsitlus)

„Oleks olnud tõesti tore, kui mõni Prantsusmaal (Pariisis) pikemalt õppinud üliõpilane oleks oma kogemusest rääkinud. Mitte ainult õppimisest, vaid ka elust: kuidas leida endale korter, vormistada kohalik tervisekindlustus ja pangaarve, suhelda administratiivtöötajatega, millised on kohaliku kultuuri eripärad, millega arvestama peaks, jne.“ (Stipendiaat, tasemeõpe, küsitlus)

Õpirände statistikast ja intervjuudest selgus, et õpirändesse mineku motivatsiooni ning valmisolekut võib mõjutada ka **õpitarv eriala ja ülikooli, õppejõudude ning juhendajate suhtumine mobiilsusesse ja selle olulisusesse**. Kõrgkoolide esindajad pidasid tähtsaks teha õppekavas nn **õpiaknad**, mil on võimalik kursusekaaslastest mahajäämiseta õpirändes osaleda. Olulisena tuli välja ka **õppekavade sobivus**, nt arstiteadustes ja õiguses võib õpingute ülekandmine olla keerulisem riikides nõutavate oskuste spetsiifika erinevuse pärast. Ühe võimalusena nähti, et ülikoolidevaheline koostöö (magistri- või) doktoriõppekavade raames võiks õppekavade sobimatuse probleemi vähendada ning seeläbi ka õpirändesse mineku valmisolekut suurendada. Läbivalt tähtsaks peeti ka eeskujud: kuivõrd riigi tasandil, erasektoris, tööle kandideerimisel jne **väliskogemust väärtustatakse**. Positiivse tõuke annab intervjuude järgi ka **kohaliku ülikooli personali ja juhendaja väliskogemus ning tudengi toetamine õpirände eesmärgi ja sihtkoha määratlemisel**. Kõrgkoolipoolset tudengite motiveerimist võib intervjuude kohaselt pärssida tulemusrahastuse sõltuvus üliõpilaste nominaalajaga lõpetamisest, kusjuures intervjuueeritute sõnul toob pikaajalisem õpiränne sageli kaasa õpingute venimise. Mõned kõrgkoolide esindajad tõid välja, et nad põhimõtteliselt ei soosi õpirändesse minekuks vajalike stipendiumitaotluste koostamist. Taotlemise ja bürokraatia asemel on sageli mõistlikum olulistel konverentsidel osaleda teadusgrupi, teaduskonna vms raha eest. Olgugi et kõrgkoolide esindajad polnud vastava suhtumisega kokku puutunud, võib ekspertide kogemuses mõjutada õpirändesse mineku suunamist teadlaste soov hoida tudengid oma projektidega seotud ja koos Eestis teadust teha. Seega on õppeasutuse enda initsiatiiv ja õpirändes osalemise soodustamine olulised, suurendamaks üliõpilaste õpirändes osalemise motivatsiooni.

„Olen neis konverentsitoetuste meetmes märganud ebaadekvaatseid piiranguid, kust reis peab algama ja mitu päeva enne ja pärast peab kusagil olema. Oleme oma grupis leppinud sellega, et bürokraatiaga võitlemise peale energiat ei tohi raisata ning kõik doktorandid käisid omale vajalikel konverentsidel niikuinii /.../.“ (Kõrgkooli esindaja, kirjavahetus)

---

¹⁶ Baden-Württembergi kodulehekül. „The Baden-Württemberg-Stipendium“.

Uuringut läbivalt tuli välja, et õpirändesse minekut ja KJ-ist selleks stipendiumi taotlemist mõjutab **teadlikkus õpirände olulisusest ning seda toetavatest stipendiumiskeemidest**, sh skeemide erisusest ning toetatavate kulude määra. Leiti, et võrreldes nt Erasmus+ ja Dora Plussiga ei levi info KJ-i kohta nii hästi. Infokirjadest, ülikooli kodulehelt, infotundidest, mobiilsuse toetamise eest vastutavatel isikutel jne saab teavet pigem teiste stipendiumiskeemide kohta. Lisaks tuli välja, et kohati suhtutakse KJ-i ja selle võimalustesse **eelarvamustega** (toetatakse vaid kõige tugevamaid tudengeid, vaid teatud valdkondi ja tegevusi, toetuse saamise tõenäosus on madal, nimi viitab humanitaarvaldkonna õpirännete toetamisele jne) või teadlikkus toetatavatest tegevustest on vaid osaline, mis kõik vähendavad KJ-ist stipendiumi taotlemise motivatsiooni. Oluline on **suurendada nii stipendiaatide kui ka õppejõudude ja juhendajate teadlikkust mobiilsust toetavatest stipendiumiprogrammidest** (nt infotunnid, kõrgkoolide esindajate koosolekutel skeemide tutvustamine, infoleht erinevate skeemide võimalustest-erisustest, varasemate stipendiaatide kaasamine tutvustamisse), et nad teaksid tudengeid õpirändesse ning seda toetavate stipendiumiskeemide juurde suunata. Leiti, et **stipendiumiskeemide võimalusi tuleb tutvustada juba BA-s, et tudengid varakult selle võimalusega arvestaksid**. Seda enam, et magistriõpinguid peeti sageli liiga lühikeseks, et alles siis õpirändele mõtlema hakata.

„Põhimõtteliselt iga kuu oli infotund, et kuidas minna Erasmust tegema. /.../ Mäletan, ma isegi rääkisin /.../ ütleme välislähetuse osakonnaga ja seal küsisin ka, et mis on alternatiivid ja siis ma ei mäleta, et mul oleks otseselt väga palju mingeid alternatiive pakutud. Just kuna mul oligi väga kindel eesmärk, et ma tahtsin minna välismaale praktikale sellise väga spetsiifilise sooviga. Ma nüüd hetkel ei mäleta, kuidas ma selle Kristjan Jaagu otsa kuidagi siis sattusin lõpuks /.../ Ülikoolisiseselt, ma arvan, ei ole infot. Sest ma olen nagu rääkinud ka teiste tudengitega, kes olid siis mu kursakaaslased, kes ka võib-olla käisid välismaal, aga nemad käisid kõik Erasmusega. Ja siis, kui ma rääkisin oma kogemustest, siis nad olid umbes nagu, et mis asi see Kristjan Jaak üldse on, et kustkohast see tuleb? Et poleks nagu väga kuulnud.“ (Stipendiaat, fookusgrupi intervjuu)

Eeldades, et välismaal viibimise ajal ette tulla võivad probleemid mõjutavad üliõpilaste ja teadurite motivatsiooni mobiilsusesse minna ja toetust taotleda, küsiti stipendiaatidelt ka peamiste probleemide kohta õpirändel. Ootustele vastavalt **võib pikaajase rändega kaasneda enam probleeme**. Kui välislähetuse kogemust hinnanutest leidis 60% (n = 132), et probleeme ei olnud, siis osalise, välis- ja tasemeõppe stipendiaatide seast oli sama meelt vaid 32% vastanutest (n = 203) ja doktorantuuri ning kraadiõppe puhul 33% vastanutest (n = 36). Kõigi skeemide puhul olid suurimad probleemid olmega seonduvad (välislähetuse kohta vastanutel 17%, osalise, välis- ja tasemeõppe kohta vastanutel 35% ja doktori- ning kraadiõppe kohta vastanutel 25%) ja majanduslikud (vastavalt 16, 21 ja 25% vastanutest), pikaajase mobiilsuste puhul ka perekonnast ja sõpradest eemalolek (osalise, välis- ja tasemeõppe kohta vastanutel 23% ja doktori- ning kraadiõppe kohta vastanutel 42%). Õppimine ja suhtlemine võõrkeeles pigem ei ole probleem (seda märkis 7% kõigist vastanutest, n = 371).

Võrreldes eeltoodud aspektide osakaale välismaalaste ja eestlaste vahel, on peamine erinevus õppe- ja töökultuuriga kohanemine, mida eestlaste puhul oli kolme olulisema probleemi hulgas vähem kui välismaalastel (vastavalt 11% ja 20%, n vastavalt 315 ja 56). Veel ühe märkimisväärse erinevusena võib tuua õppimise ja suhtlemise võõrkeeles, milles nägid suuremat probleemi välismaalased (13% vs. 6%). **Perekonnast eemalolemine** on suurem probleem eestlaste jaoks (vastavalt 21 ja 11%). Nimetatud mõju motivatsioonile kinnitavad nii avatud vastused kui ka

intervjuud. Perest eemalolekut kui ühte suurt probleemi selgitab ka asjaolu, et Eestis on ligi 70% MA, PhD ja integreeritud õppe tudengitest üle 25-aastased ja pea pool tudengitest üle 30-aastased.¹⁷ Samal ajal on keskmine esimese lapse sünnitamise vanus 28 aastat¹⁸.

Uuringu kohaselt mõjutab mobiilsuse motivatsiooni ka **hõivatus tööturul**, eriti pikaajaste skeemide puhul. Küsimustikule vastanud stipendiaatidest (n = 371) töötas taotlemise hetkel täiskoormusega 18% ja osakoormusega 29%, mobiilsusesse minnes jätkas 36% vastanutest (n = 174) sama koormusega töötamist ja 17% võtsid puhkuse, et keskenduda maksimaalselt õppimisele. Sarnaselt jaotub vastanute arv töölepingu peatamise (13%) ja lõpetamise (14%) vahel. Täpsustusena toodi veel, et õppeaeg kattus suvega, kasutati palgata puhkust, sõlmiti käsundusleping ning õppetegevuse jooksul tööülesandeid ei tehtud, tegutses vabakutselisena, õppetegevus oli seotud töölahetusega, tegemist oli residentuuriga.

Võttes arvesse, et Eestis töötab üle 50% üliõpilastest ja keskmiselt 35 tundi nädalas¹⁹ ja töölepingu peatas või lõpetas küsitluse kohaselt vaid ligikaudu viiendik stipendiaatidest, võib töötamine olla Eestis üks mobiilsust takistavatest teguritest. Ka intervjuueeritud töid selle esile ühe peamise motivatsiooni vähendava aspektina, eriti olukorras, kus suur osa õppuritest on töötavad kaugõppijad ja üha enam rakendatakse ülikoolides pere- ja tööelu ühildamisele kaasa aitavat sessioonõpet. Töötamist kui õpirände motivatsiooni vähendavat faktorit kinnitab ka asjaolu, et mitu stipendiaati töid välja raskusi mobiilsuse järel uue töökoha leidmisel. Samas avaldati lootust, et doktorantide mobiilsusesse mineku valmidus kasvab, kui nad muutuvad nooremteaduriteks ja pole nii suurt vajadust õpingute kõrvalt tööl käia või isegi kui tööleping peatatakse, jääb nn doktorandi toetus õpirände ajaks alles.

„/.../ Pidin loobuma töökohast Eestis. Kui Eestisse naasin, siis finantsiliselt oli väga raske, sest uut töökohta kohe ei olnud ning töötukassa toetas naeruväärse summaga /.../“ (Stipendiaat, tasemeõpe, küsitlus)

„Peamised raskused olid rahalised, sest Eestis oli töösuhted vaja uuesti sisse seada.“ (Stipendiaat, osaline õpe, küsitlus)

„Praegu see põhitõrge on ikkagi, ma arvan, selles, et doktorandil on mingi muu töö ja ta ei saa loobuda sellest muust tööst pooleks aastaks, sest tema tööandja otsib sinna teise inimese või noh, ta ei suuda oma pangalaenu maksta, kui tal ei ole seda sissetulekut või miskit muud, eks ju. Ehk siis, kui see olukord nüüd ära lahendada, et inimene saab majanduslikult endale lubada pooleks aastaks äraminekut, siis ma arvan, et nad hakkavad pikemaks ajaks minema. /.../ Ma ise ei arva, et see kümme kuud on ka ilmingimata vajalik, aga ka kaheks-kolmeks kuuks annab sulle juba sellise natuke süvitsi arusaama selle teise riigi töökultuurist.“ (Ekspert, intervjuu)

---

¹⁷ Haridussilma kodulehekül. „Üliõpilased“. Haridussilm, 2021: Tallinn.

¹⁸ Statistikaameti kodulehekül. „Sünnid“. Statistikaamet: Tallinn.

¹⁹ Eestlased paistavad teiste riikide kõrval silma töötamise määra ja töötundidega, mis mõjutab ka valmidust mobiilsuses osaleda: Masevičiūtė, K., Šaučekienė, V., Ozolinčiūtė, E. (2018). „Combining Studies and Paid Jobs“ Thematic Review. Eurostudent.eu: Vilnius, p 22.

Õppureid võivad mõjutada ka **tagasitulekumeetmed ja tagasitulekuks pakutav tugi** (vt ka ptk 2, 5), eriti kui minnakse pikemaks ajaks (nt lisastipendium koostöö loomiseks mõne ettevõtte või teadusgrupiga, teadusgrupiga liitumiseks).

Uuringut läbivalt selgus, et mobiilsusesse mineku ja KJ-ist stipendiumi **taotlemise motivatsiooni aitaks mingilgi määral suurendada KJ-i tingimuste ülevaatamine ja täpsustamine ning programmi võimaluste süsteemsem ja põhjalikum tutvustus nii potentsiaalsetele sihtrühmadele kui ka nende juhendajatele**. Hindamismeeskond täheldas intervjuusid planeerides, et kohati on ülikoolide kodulehekülgedel info KJ-i kohta puudulik või raskelt leitav, mida kinnitasid ka uuringus osalenud. Intervjuud ülikoolide esindajatega näitasid ka kohatist pessimismi KJ-i taotlemise mõistlikkuse suhtes. Näiteks toodi läbivalt esile, et KJ on vaid parimatele, toetuse saamise tõenäosus on väike, programmil on eelisvaldkonnad²⁰, taotlemisprotsess on bürokraatlik, nõutakse palju dokumente, konverentsi osaluskulud ei kaeta jne, samal ajal kui nõutavad dokumendid ühtivad suuresti alternatiivsete programmidega. Positiivse rahastusotsuse on perioodil 2014–2020 saanud u 53% taotlenutest ja Eestile oluliste valdkondade nõue on vaid kraadiõppe puhul.

Selgitamist vajavad ka programmidokumentides toodud stipendiumi kasutamise tingimused (nt et välislähetuse ±1 päeva puhul ei vaadata lennupiletite kuupäeva, tegevuste kombineerimise võimalus) ning nn äärmuslikud juhud (nt õppemaksu tasumine, kraadiõppes osalemise järel Eestisse naasmise nõue). KJ-i nõudeid, toetatavaid tegevusi ning stipendiumimääri vaadatakse regulaarselt üle ning mitu intervjuueeritut ei olnud teadlikud vahepeal toimunud muudatustest (nt konverentsil osalemise tasu hüvitamine, endised stipendiaadid toetavad uusi), seega tuleb **pöörata suuremat tähelepanu ka programmis tehtavate muudatuste tutvustamisele, et sihtrühma mobiilsuse ning stipendiumi taotlemise motivatsiooni suurendada** (vt ka ptk 3).

„KJ-i stipendiumi reklaamitakse kuidagi vähem võrreldes teistega. Teiste kohta on info ka ülikooli veebisaidil. /.../ Sellel pole ülikooli veebisaidil ühtegi reklaami (vähemalt siis, kui ma taotlesin).“ (Stipendiaat, välisõpingud, küsitlus; tõlge)

„Ainuke probleem, mis ma tooksin välja – üliõpilased ei tea väga võimalustest, et õppida välismaal. Ma ise uurisin päris usinalt, et leida võimalusi. Kui uurisin koolis võimalustest ning tõi ka KJ-i stipendiumi välja, siis öeldi mulle, et kas mul on üldse mõtet kandideerida, kuna KJ-i stipendiumit on väga raske saada.“ (Stipendiaat, välisõpingud, küsitlus)

Arvestades programmi üldist eesmärki – stipendiumit pakutakse mobiilsusesse mineku motiveerimiseks ja konkurentsivõime suurendamiseks (eeldab mh õppe/mobiilsuse kvaliteeti) –, on **stipendiumi pakkumine siiski oluline õpirändes osalemise motivaator**. Seda enam, et kõigist stipendiaatidest 31% oleks stipendiumita mobiilsusest loobunud (vt ptk 5.2). Motiveerimiseks tuleb aga pöörata tähelepanu õpirändest saadavale kasule ning KJ-i teadlikkuse suurendamisele, sh tekitada stipendiumiskeemidest ja nende erisustest tervikpilt nt infolehenä. Kasuks tuleks ka pöörata tähelepanu motivatsiooni vähendavatele aspektidele KJ-i tutvustamisel (hirmude ennetav maandamine) ning soodustada kogemuste vahetamist.

---

²⁰ Uuringus osalenutel oli erinev teadmine või eelarvamus, mis valdkonna tudengitel on või pole võimalik stipendiumit saada.

5. KRISTJAN JAAGU STIPENDIUMIPROGRAMMI MÕJU

Käesolevas peatükis vaadatakse lähemalt Kristjan Jaagu stipendiumiprogrammi (KJ) perioodil 2011–2020 eraldatud stipendiumite tulemuslikkust: kuidas mõjutab õpiränne stipendiaatide hilisemat töölesaamist ja konkurentsivõimet, valmidust töötada rahvusvahelises keskkonnas, õppeedukust ja edasiõppimist, kõrgkoolide akadeemilist järelkasvu ning noorteadlaste osalemist rahvusvahelistes teadusprojektides.

Selleks analüüsi stipendiaatide ja stipendiumi mittesaanute veebiküsitluse vastuseid selle kohta, millega nad on tegelenud pärast stipendiumi saamist/mittesaamist²¹ ning milline on õpirände²² või stipendiumist ilmajäämise mõju nende hinnangul. Lisaks kajastatakse intervjuueeritute hinnanguid KJ-i mõjule ning tellijalt saadud KJ-i puudutavat statistikat.

Uuringus on oluline arvestada, et **KJ-i tegevuste erisuse tõttu on ka (eeldatav) mõju erinev**. Lisaks sõltub mõju stipendiaadi mobiilsuse-eelsest aktiivsusest, valmidusest ja tahtest pooleliolevad õpingud lõpetada, õpinguid jätkata, akadeemilist karjääri planeerida jne. Ka ei pruugi mõju avalduda kohe peale mobiilsuse lõppu (seda enam, et õpingud ei pruugi olla uuringu ajaks lõppenud) ehk **tegu on esialgse mõjuga**. Arvestades, et nt kraadiõppe puhul on stipendiumi saamise tingimus naasta õpingute järel Eestisse, on programmi mõju hindamiseks oluline tuua välja ka asjaolu, et 17% (n = 41) küsitlusele vastanutest ei olnud küsitluse ajal Eestisse (veel) naasnud, kusjuures alla poole nendest (44%) plaanivad kindlalt lähema kolme aasta jooksul Eestisse tagasi tulla²³. Seitse üheksast stipendiaadist, kes on täpsustanud, et ei tule tagasi, töid esile kohanemise uue keskkonnaga ja paremad karjäärivõimalused. Oluline on ka märkida, et **peatükis on mõju hinnatud risttabelite ja seosekordajate kaudu, kuid parima tulemuse saamiseks võiks kaaluda ka regressioonianalüüsi tegemist, mis võtab arvesse erinevate tegurite mõju korraga**.

5.1. Programmi mõju õpingutele ja akadeemilisele järelkasvule

5.1.1. Õpirände mõju õpingutele

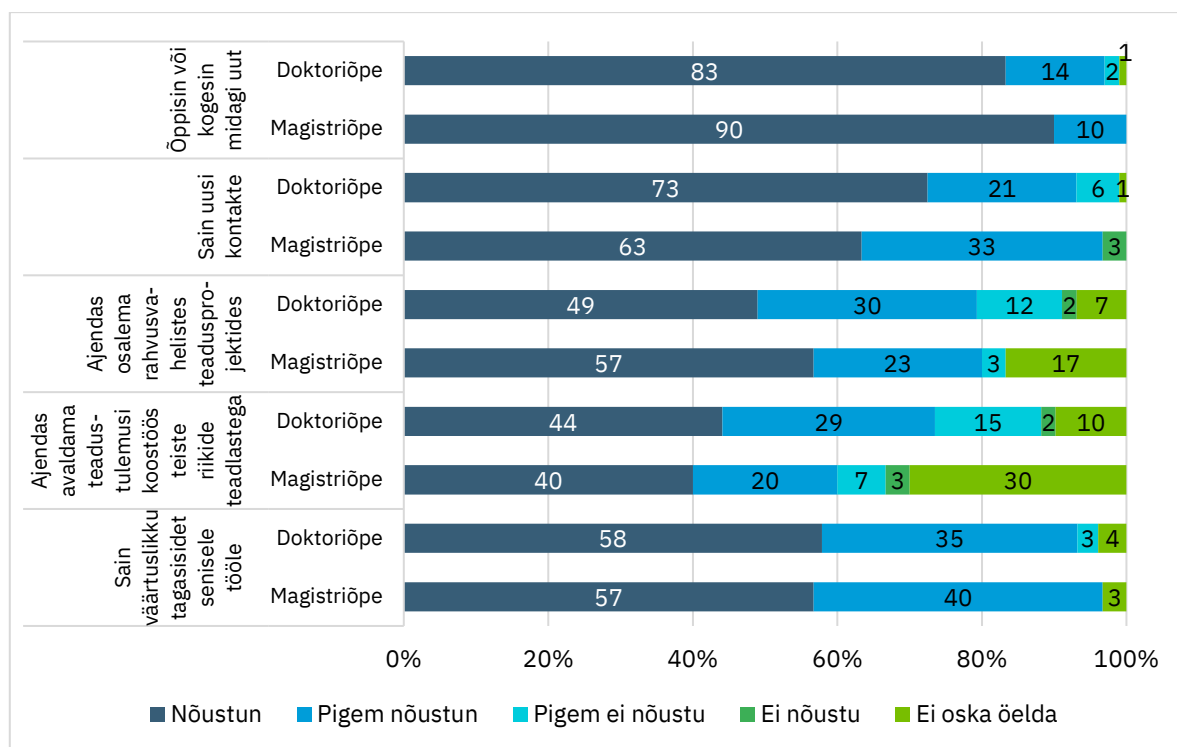
Välislähetuste stipendiaatidest õppis enda hinnangul midagi uut 98% kõigist vastanutest (n = 132), 94% sai väärtuslikku tagasisidet oma tööle, 93% sai uusi kontakte. Mõnevõrra vähem ajendas see osalema rahvusvahelistes teadusprojektides (80%) ning avaldama teadustöö tulemusi koos teiste riikide teadlastega (70%). Lühiajaliste välislähetuste kasus õppeastmeti olulisi erinevusi ei ilmnenud (joonis 2), magistriõppe õppurid olid vaid mõnevõrra vähem nõus sellega, et

²¹ Küsimus oli järgmine: millega olete pärast KJ-i stipendiumi saamist tegelenud? Valige kõik sobivad variandid.*

²² Välislähetuste skeemi kasutajatelt küsiti: kuidas hindate selle konkreetse välislähetuse kasu järgmistele aspektidele? Teiste skeemide kasutajatelt küsiti: kuidas on selle konkreetse KJ-i stipendiumi kasutamine mõjutanud Teie edasisi hariduslikke ja/või tööalaseid valikuid?

²³ Magistriõppe õpirände stipendiaatide seas on enam neid, kes ei plaani Eestisse tulla või ei tea veel, kas naasevad. Eestisse plaanib kolme aasta jooksul tulla 30% MA stipendiaatidest, 57% doktoriõppe stipendiaatidest.

välislähetus ajendas neid avaldama teadustulemusi koostöös teiste riikide teadlastega (60% vs. 74%, vastavalt n = 30 ja 102). Samas kinnitasid intervjuueeritud, et magistriõppe tasemel ei oodatagi publitseerimist sarnaselt doktoriõppe tasemega. Põhjusteks nimetati magistriõppe lühikest kestvust, mille käigus pole väga palju aega valdkonda süveneda.

Joonis 2. Välislähetuste skeemi mõju selle kasutajatele magistriõppes (n = 30) ja doktoriõppes (n = 102). Vastused küsimusele „Kuidas hindate selle konkreetse välislähetuse kasu järgmistele aspektidele?“

Valdkonniti avaldas mobiilsus suuremat mõju loodusteaduste ja tehnika valdkonna õppuritele, keda ajendas see enam teadustulemusi koostöös teiste riikide teadlastega avaldama (80%) ja rahvusvahelistes projektides osalema (90%). Rahvusvahelistes projektides ajendasid välislähetused märksa enam osalema mehi (94%, n = 48) kui naisi (71%, n = 84). Selliste tulemuste alusel võib väita, et **lühiajalistest välislähetustest on ühtemoodi kasu nii magistriõppe kui ka doktoriõppe õppuritele**, kuid seni rohkem loodusteaduste ja tehnika valdkonna tudengitele ning välispäritolu õppuritele. Stipendiaadid rõhutasid välislähetuste mõju rahvusvaheliste kontaktide ja koostöö tekkele, sellega kaasnenud suuremat motivatsiooni ja indu teadustööd teha ja edasi õppida. Seejuures olid mitu magistranti eriti rõõmsad stipendiumivõimaluse üle, sest nendel on võimalused õpirändeks piiratumad kui doktorantidel.

„Tagasiside seminarilt oli hindamatu väärtusega magistritöö lõpetamisel! Ja kontaktid on seni alles. Asjad ei liigu nii kiiresti, aga sealsed kokkulepped ja ideed on igaveseks. Sain üliväärtuslikku tuge oma probleemiasetusele.“
(Stipendiaat, välislähetus, küsitlus)

Pikemate õpirännete (OÕ, KÕ) mõju õpingutele oli ka märgatav (vt joonist lisa 8). Stipendiaatidest enamiku (92%, n = 239) **teadlikkus erinevatest õppe- ja teaduspraktikatest** paranes, sealjuures ei ole suuri erinevusi õppeastmeti ega ka skeemiti, v.a kraadiõppe stipendiaatide puhul, kes on seda vähem valinud. 90% vastajate hinnangul mõjus õpiränne **positiivselt teadustööle**, sh eristuvad

doktorantuuri läbijad (kuni 2017. aastani) 100%-ga. Kui keskmiselt nõustus teadustööle positiivse mõjuga täielikult 71% vastajatest, siis Suurbritannia ja Põhja-Ameerika õpirännete puhul oli nõustujaid 86–91% (kokku n = 54), teiste sihtkohtade puhul aga alla 71%. **Õpingute lõpetamisele mõjus õpiränne positiivselt** 82% vastajate arvates ning skeemiti ei ole selles suuri erinevusi. Kui taotlemise hetkel töötati, hinnati aga õpirände mõju õpingute lõpetamisele tagasihoidlikumalt – õpirände mõju hindas positiivseks 87% mittetöötanud (n = 144), 78% osakoormusega (n = 66) ja 66% täiskoormusega (n = 29) töötanud stipendiaatidest. Samuti hindasid õpirände mõju õpingute lõpetamisele positiivsemalt õppurid, kes olid rahul enda sidemega koduülikooliga (87%, n = 169). **Samas valdkonnas õpingute või teadustöö jätkamisele mõjus õpiränne positiivselt** keskmiselt 62% vastanute arvates, teistest enam aga doktorantuuri stipendiaatide (86%, n = 14), taotlemise ajal üle 35-aastaste (77%, n = 17), välismaalaste (91%, n = 56) ning täiskoormusega mittetöötanute arvates (mittetöötajad 68%, osakoormusega 58%, täiskoormusega 44%, n vastavalt 144, 66, 29). Väljaspool Euroopat, Põhja-Ameerikat ja Suurbritanniat õppinud vastajad leidsid märksa vähem (32%, n = 19), et nende õpiränne aitas kaasa sama valdkonna õpingute või teadustöö jätkamisele. Kokkuvõttes võib märgata, et **õpirändel on õpingutele suur mõju, kuid rõhutada võib doktorantuuri skeemi ning sihtkohtadena Põhja-Ameerika riikides ja Suurbritannias õppimise tugevamat mõju**. Lisaks, **mida väiksema koormusega stipendiaadid taotluse ajal töötasid, seda positiivsem mõju oli õpirändel nii teadustööle, õpingute lõpetamisele kui ka samas valdkonnas õpingute või teadustöö jätkamisele**.

5.1.2. Edasiõppimine pärast õpirännet

Stipendiaatidelt küsiti nende tegevuse kohta pärast õpirännet. Neist 18% (n = 371) jätkas õpinguid välismaal ja 51% Eestis (sisse on arvatud ka käesolevate õpingute jätkamine). Kui vaadata **edasiõppimist järgmisel õppeastmel**, siis on 25% magistriõppe stipendiaatidest edasi õppinud doktorantuuris või residentuuris ning 4% teinud ka järeldoktorantuuri, doktoriõppe stipendiaatidest on järeldoktorantuuri teinud 10%. Seejuures on doktoriõppes või residentuuris edasi õppinud magistriõppe stipendiaatidest Eestis haridust omandanud 65% ning välismaal 52%. Järeldoktorantuuri teinud doktoriõppe stipendiaatidest on aga märksa rohkemad jätkanud õpinguid Eestis (89%) kui välismaal (26%). Järeldoktorantuuri on teistest rohkem teinud loodusteaduste ja tehnika valdkonna stipendiaadid.

Positiivset mõju haridustee jätkamisele kinnitab ka tellija edastatud statistika selle kohta, kui paljud magistriõppe stipendiaadid on doktorantuuris (Eestis) edasi õppinud, sh võrreldes teiste magistriõppe õppuritega. 2011.–2019. aasta pikemaajaliseks õpirändeks (KÕ, OÕ, TÕ, VÕ) stipendiumi saanud magistrantidest 14% ning 2014.–2018. aasta kõikidest Eestis magistri- ja integreeritud õppekavadel õppinud stipendiaatidest 17% on hiljem Eestisse doktorantuuri astunud. Samas on doktorantuuri astunud 5% muud mobiilsusskeemi (vähemalt kuu) aastatel 2014–2018 kasutanud magistriõppe õppuritest ning 3% kõigist magistriõppe õppuritest. Seega **jätkavad Kristjan Jaagu stipendiaadid mitu korda tõenäolisemalt oma õpinguid doktorantuuris**.²⁴

5.1.3. Õpirände mõju akadeemilisele järelkasvule

62% stipendiaatidest (n = 239) **ajendas õpiränne mõtlema akadeemilisele karjäärile**, rohkem ajendas see mõtlema doktoriõppe astmes (71%, n = 86) õpirändes osalenuid ja välismaalasi (87%, n = 22) ning doktorantuuri (79%, n = 14) ja kraadiõppe skeemi (87%, n = 22) kasutajaid (kes teistes

---

²⁴ Küsitluse ja EHISE andmeid kokku pannes võib hinnata, et peale u 15% magistriõppe stipendiaatide, kes astuvad doktoriõppesse Eestis, astub kuni 10% ka doktoriõppesse välismaal.

mõju aspektides on märkinud esialgu väiksema mõju ilmnemist). Õpirände sihtkoha järgi ajendas akadeemilisele karjäärile kõige enam mõtlema **Suurbritannias õppimine** (78%, n = 32). Muidu keskmisest tugevama positiivse mõjuga Põhja-Ameerika õpiränded ei ajendanud sealseid õppureid eriti akadeemilist karjääri valima (59%, n = 22), kuid veel vähem ajendas see mujal maailmas (42%, n = 19) õppijaid. Õpiränne **ajendas akadeemilisele karjäärile rohkem mõtlema neid, kes (stipendiumi taotlemisel) ei töötanud** (67%, n = 144). Seda on võimalik seletada sellega, et töötavad õppurid olid suurema tõenäosusega juba oma karjäärivaliku teinud, mistõttu mittetöötavate seas oli rohkem neid, keda õpiränne sai suunata akadeemilist karjääri valima. Mitu OÕ, VÕ ja TÕ raames õpirändes käinud stipendiaati rõhutasid õpingutele (lõpetamisele ja jätkamisele) positiivse mõju kõrval ka **õpirände laiemat tähtsust akadeemiliselt ja tööalaselt, sh akadeemilise karjääri valimisele ning selle arengule**.

„Avardas silmaringi õppekvaliteedi kohta välismaal. Kaastudengite kõrge motiveeritus ja kõrged sihid edasiseks karjäärriks on motiveerinud mind tegema karjääri ka ise. Kultuuriline kogemus. Eristumine tööturul. Kogemus võõrkeskkonnas hakkama saamiseks.“ (Stipendiaat, osaline õpe, küsitlus)

Peale stipendiaadi enda hinnangu õpirände mõju kohta küsiti neilt ka edasise tegevuse kohta (vt ka joonis 3). Stipendiaate, kes ei ole pärast välislähetust liitunud teadurina mõne uurimisrühmaga, osalenud rahvusvahelises teadusprojektis, avaldanud teadustöö tulemusi koos Eesti või teiste riikide teadlastega, on kokku 45% (n = 371). Seega **55% kõigist stipendiaatidest on tegelenud teadustööga** pärast õpirännet. Seejuures on teadurina liitunud mõne uurimisrühmaga 20% vastajatest (stipendiumi mittesaanutest vaid 7%). Kuigi teatud osa KJ-i stipendiumi mittesaanutest käis siiski õpirändes, on nad stipendiaatidest tunduvalt vähem teadusega tegelenud, mistõttu võib järeldada, et **KJ-i stipendiumiga õpirändes käimine mõjub positiivselt edaspidisele akadeemilisele karjäärile**.

MA-s õpirändesse läinud küsitlusele vastanud stipendiaatidest on mobiilsuse järel olnud teadusega erineval moel seotud 34%, PhD omadest 76%, sh **on PhD stipendiaatide rakendumine teaduses kõrgem kõigi tegevuste puhul**. Kuigi MA õppurite teadustegevuses rakendumine jääb alla PhD õppurite omale, ei ole selle põhjal alust arvata, et MA tasemel õpiränne ei ole tulemuslik – magistrantide kaasamine teadustöösse ongi harvem ja neilt ei eeldata teadusartiklite avaldamist²⁵. Sellegipoolest on näiteid, et MA mobiilsus võib olla akadeemilise karjääri alustala:

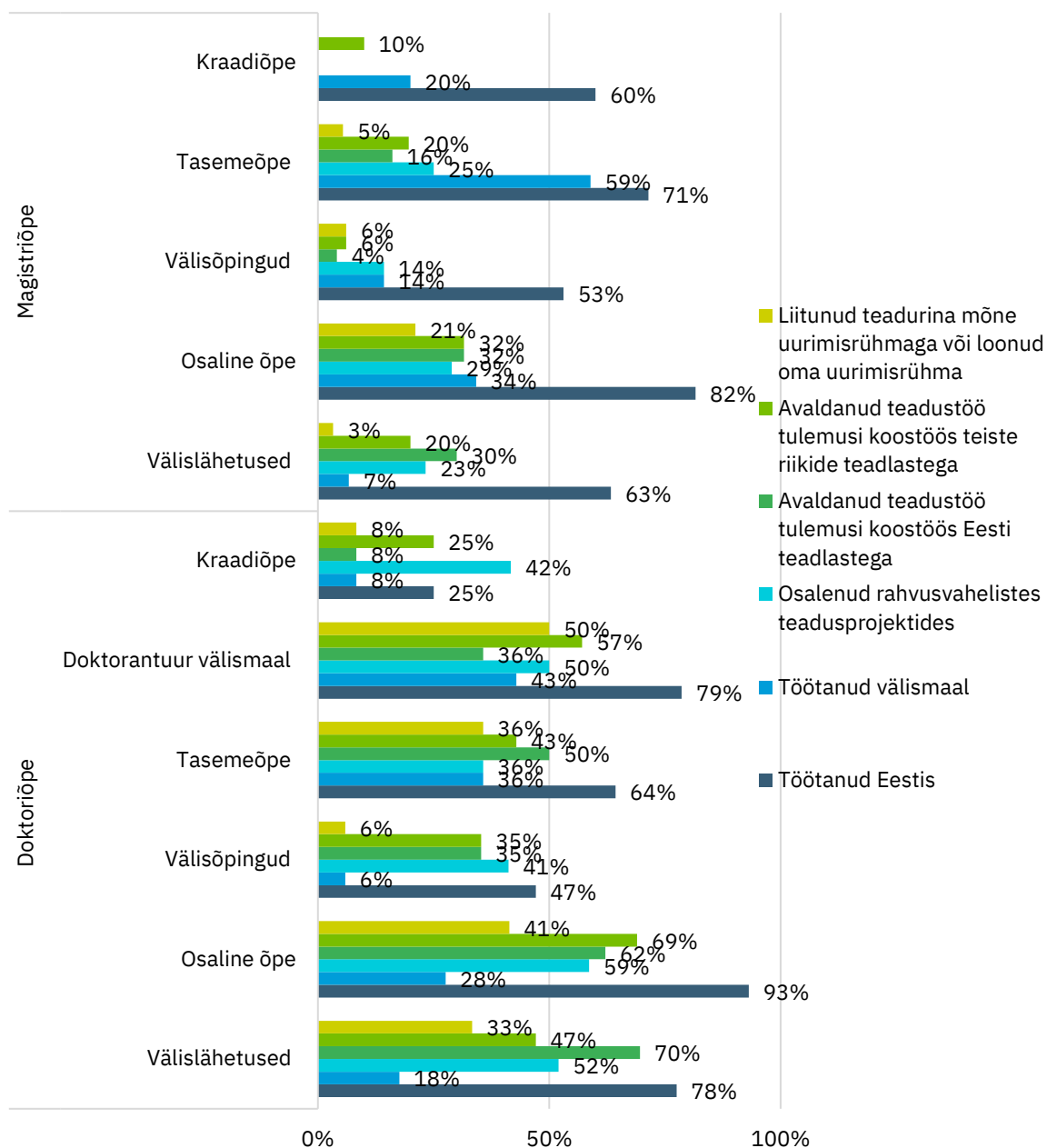
„Kohati on just nimelt magistriõpe see staadium, kus on võimalik oma akadeemilist konkurentsivõimet märkimisväärselt suurendada. Minul aitas välismaal läbitud magistrantuuri sisse saada [välisülikooli nimi] doktoriprogrammi, mida minu erialal peetakse üheks maailma parimaks.“ (Stipendiaat, välisõpingud, küsitlus)

---

²⁵ Ka uuringus osalenud ekspertide, ametnike, kõrgkoolide esindajate ning stipendiaatide sõnul on magistriõppe õppurite ja ülikooli teaduslik või tööalane suhe märkimisväärselt erinev doktoriõppe õppuritest. Magistrante vaadatakse pigem tudengite kui töökaaslastena. Seega on ekspertide sõnade kohaselt magistriõppe õppurite õpirändel fookus pigem kompetentsi Eestisse toomisel, mitte võrgustamisel, ja (teadus)koostööl. Stipendiaadid ja kõrgkoolide esindajad pidasid aga MA puhul võrgustamist väga oluliseks, sh õpingute lõpetamiseks ja järgmises astmes jätkamiseks, võimalike tulevaste juhendajate ja retsensentide leidmiseks.

Joonis 3. Rakendumine pärast õpirännet stipendiaatide õppeastme ja kasutatud õpirände skeemi alusel. Vastused küsimusele „Millega olete pärast KJ-i stipendiumi saamist tegelenud? Valige kõik sobivad variandid.“

Üldiselt on teadustööd enam teinud Suurbritannias (66%, n = 41) ja Lõuna-Euroopas (69%, n = 38) õppinud stipendiaadid. Ka Eesti ja teiste riikide teadlastega teadustöö avaldamises on Lõuna-Euroopas õppinud stipendiaadid keskmisest silmapaistvamad (vastavalt 50% ja 42%). Teadurina on rohkem töötanud Põhja-Ameerikas õppinud stipendiaadid (38%, n = 40), kõige vähem väljaspool Euroopat ja Põhja-Ameerikat ehk mujal maailmas õppinud (7%, n = 45). Seega **paistavad Põhja-Ameerikas ja Suurbritannias õppivad stipendiaadid silma edukama teadustegevusega.**

Tegevusi võrreldes on kõige enam **teadustööd teinud välislahetustel²⁶ (71%), osalises õppes (66%) ning doktorantuuris välismaal** (kuni 2017; 64%) käinud. Suur osa kraadiõppe (alates 2017)

²⁶ Välislahetuste stipendiaatide seas on doktoriõppe taseme õppureid palju ehk 77%, sh 8% noorteadlasi/-teadureid.

stipendiumi saanutest²⁷ alles õpivad, mistõttu ei ole tulemused võrreldavad, küll aga võib näha, et tasemeõppe (kuni 2017) toetuse kasutajad on vähem teadustöös osalenud (44%). Tasemeõppe ja välisõpingute stipendiaatide väiksem osalus teadustöös ilmneb ka üksikuid aspekte vaadates. Vaid 23% tasemeõppe ja 12% välisõpingute stipendiaatidest on koostöös Eesti teadlastega teadustulemusi avaldanud ning sama palju ka teiste riikide teadlastega. Veel kaks korda vähem (vastavalt 11% ja 6%) on liitunud teadurina uurimisrühmaga. Siinkohal võib välja tuua etteruttavalt selle, et kuigi akadeemilist järelkasvu tuleb tasemeõppe ja välisõpingute stipendiaatidest vähem, on nende konkurentsivõime ja rakendumine erasektoris väga head (vt ptk 5.2), mis osaliselt kinnitab suundumust, et nende skeemide eesmärk on praktiliste ja Eestile vajalike erialade toetamine.

Kõigist töötanud stipendiaatidest (n = 290) on 63% ülikoolis või teadusasutuses töötanud (stipendiumi mittesaanute seas on neid 50%, n = 74). Ülikoolis on teistest vähem töötanud TÕ (47%) ja VÕ (35%) stipendiaadid ning rohkem PhD stipendiaadid (88% vs. MA 38%), mis võib ka selgitada, miks mobiilsuses osalenud doktorantide tegelemine teadustööga on suurem. Ülikoolis on töötanud enam Põhja-Euroopas ja Suurbritannias õppinud (76% ja 69%) ning vähem mujal maailmas õppinud (52%).

5.2. Programmi mõju konkurentsivõimele

Stipendiumi saanud **65%** vastajate arvates lihtsustas õpiränne tööle saamist ja parandas nende konkurentsivõimet. Mida pikem oli ränne (kuni 2017. aastani toetust saanute puhul), seda enam hinnati mõju konkurentsivõimele positiivselt (OÕ 63%, TÕ 76%, doktorantuur 79%). Seega võib järeldada, et pikem õpiränne suurendab enesekindlust. Kuigi õppeastmeti suuri erinevusi ei olnud, võiks välja tuua tasemeõppe (ja ka kraadiõppe) suuremat mõju MA õppuritele: 82% (n = 56) TÕ stipendiaatidest leidis, et see suurendas nende konkurentsivõimet (vt joonist lisa 8). Mõnevõrra enesekindlamad olid ka välisülikoolis õppides stipendiumi taotlenud õppurid: 71% arvas (n = 76), et see lihtsustas nende tööle saamist ja suurendas konkurentsivõimet – enesekindlust tõstis tõenäoliselt parem võimalus sihtriigis töö leida.

Pärast õpirännet on Eestis töötanud 70% stipendiaatidest ja välismaal 26%, töötuna on olnud 7% vastajatest²⁸ (täpsemalt vt joonis 3 ptk-s 5.1.3). Eestis ja välismaal töötanutest (n = 290) on **63% töötanud ülikoolis või teadusasutuses, 24% avalikus sektoris** (naised 27%, n = 176), **43% erasektoris** (mehed 52%, n = 114) ja **6% kolmandas sektoris**. Võrdluseks: stipendiumi mittesaanutest (n = 74) on töötanud Eestis 51% ja välismaal 12%, töötuid on olnud sama palju; töötajatest (n = 44) pooled on töötanud ülikoolis/teadusasutuses, 34% avalikus sektoris, 36% erasektoris ja 9% kolmandas sektoris. Seega on stipendiaadid mõnevõrra enam töötanud, nii Eestis kui ka välismaal, nii ülikoolis/teadusasutuses kui ka erasektoris.

Välismaal ja erasektoris on enam töötanud MA, eriti TÕ stipendiaadid (MA õppurid tasemeõppes 59% ja 76%, vastavalt n = 56 ja 53), mis võib peegeldada selle skeemi praktilisemat suunitlust. Välismaal on töötanud rohkem need, kes on õppinud Suurbritannias (39%), Põhja-Ameerikas (33%) või Põhja-Euroopas (32%). Avalikus sektoris on kõige vähem töötanud loodusteaduste ja tehnika valdkonna stipendiaadid (12%), kes töötavad enam ülikoolis (70%), ning kõige rohkem meditsiinala stipendiaadid (70%); kolmandas sektoris on enam töötanud aga sotsiaal- ja humanitaarvaldkonna stipendiaadid (11-12%). OÕ, VÕ ja TÕ **stipendiaadid rõhutasid vabades vastustes korduvalt**

²⁷ Väheimal määral kehtib sama mõte ka välisõpingute skeemi kasutajatele.

²⁸ Vastaja sai valida mitu varianti, seega on võimalik, et ta on nt töötanud nii Eestis kui ka välismaal.

konkurentsivõime paranemist ka juhul, kui ei jätkatud akadeemilist karjääri, vaid otsustati nt erasektori kasuks.

„Ma küll ei otsustanud jätkata akadeemilist teed, kuid saadud kogemus on andnud mulle palju julgust ning olen tänu sellele üpris edukas erasektoris enda valdkonnas.“ (Stipendiaat, välisõpingud, küsitlus)

„Andis vajaliku rahvusvahelise perspektiivi, mis on teinud mind oma valdkonnas väga konkurentsivõimeliseks. Kiirelt edutatud Eestisse tagasi tulemise järel.“ (Stipendiaat, tasemeõpe, küsitlus)

Stipendiaatidest 72% leidis, et nende töö on erialaga seotud, ja 18%, et pigem erialaga seotud. Stipendiumi mittesaanutest leidis 59%, et nende töö on erialaga seotud, ja 36%, et see on pigem erialaga seotud. Seega on **stipendiaatide töö rohkem erialane**. Nende erinevuste põhjal võib arvata, et **KJ-i stipendiumiga õpirändesse minek muudab tudengid konkurentsivõimelisemaks, mobiilsemaks ning võimaldab neil enda erialal paremini oma potentsiaali realiseerida**. Samas tuleb välja tuua, et peale väiksema rakendumise teadustegevuses on vaid 32% **välispäritolu stipendiaatidest** Eestis ja 9% välismaal töötanud, mis tähendab, et nende **rakendumine pärast õpirännet on tagasihoidlikum**, isegi kui nad õpirände mõju hindavad ise sarnaselt või kõrgemalt kui eesti päritolu õppurid.

5.3. Õpirände mõju kõrghariduse rahvusvahelistumisele

Uuringust selgub, et 36% (n = 371) kõikidest stipendiaatidest on osalenud rahvusvahelistes projektides (mittesaanud 22%), 38% on avaldanud teadustöö tulemusi koos Eesti teadlastega (mittesaanud 22%) ja 33% koos teiste riikide teadlastega (mittesaanud 10%). Välismaalasi ajendasid välislähetused eestlastest enam avaldama teadustulemusi koostöös teiste riikide teadlastega (83%, n = 34) ja osalema rahvusvahelistes teadusprojektides (97%). MA stipendiaatidest on avaldanud teadustöö tulemusi Eesti teadlastega 18% (PhD 58%) ja liitunud teadurina mõne uurimisrühmaga 8% (PhD 32%). Seega stipendiumi kasutamisel **on positiivne mõju kõrghariduse rahvusvahelistumisele**.

Õpiränne **ajendas 63% stipendiaatidest osalema rahvusvahelistes uuringuprojektides**. Rahvusvahelistes projektides osalemise soov tekkis tegevuste üleselt enam PhD üliõpilastel ning tegevuspõhiselt DV-st (kuni 2017) toetust saanutel (vastavalt 75% ja 86%). Rahvusvahelistes projektides on osalenud 36% stipendiaatidest, sh 50% PhD ja 21% MA stipendiaatidest. Teadustöö tulemusi on enam avaldanud samuti PhD õppurid (48% vs. 18%). Tegevuseti osalesid rahvusvahelistes teadusprojektides kaks korda vähem need, kes läksid õppima TÕ või VÕ stipendiumiga (27% ja 21%); TÕ stipendiaate ajendas õpiränne ka teistest vähem osalema neis uurimisprojektides (56%). Seega on **õpiränne rahvusvahelistes projektides osalema ajendanud rohkem PhD üliõpilasi, kes on pärast ka rohkem rahvusvahelistest projektidest osa võtnud**.

Välispäritolu stipendiaadid osalesid mobiilsuse järel rahvusvahelistes teadusprojektides sarnaselt eesti päritolu õppuritega (ning nende hinnangud õpirände mõjule olid isegi kõrgemad), kuid

avaldasid vähem teadusartikleid teiste riikide teadlastega (21% vs. 36%). Rahvusvahelistes teadusprojektides on vähem osalenud TÕ stipendiaadid (27%²⁹).

Stipendiaatidest **96% arvas, et õpiränne mõjutas positiivselt valmidust ja oskust töötada rahvusvahelises keskkonnas, 94% arvates laiendas rahvusvahelist kontaktvõrgustikku.** Ka intervjueritud stipendiaadid tõid välja, et õpiränne on toetanud võimalusi liituda rahvusvaheliste uurimisrühmadega, tuua Eestisse välisõppejõude jne.

Üldiselt ei olnud tegevuste põhjal suuri erinevusi õpirände mõjus ei valmidusele rahvusvahelises keskkonnas töötada ega ka kontaktvõrgustiku laiendamisele, kuid huvitaval kombel hindasid TÕ ja KÕ magistriõppe stipendiaadid mõju neile aspektidele suuremaks kui doktoriõppe õppurid. Siinkohal on võimalik nii see, et PhD õppuritel oli varasem rahvusvahelisuse kogemus ja valmidus juba suuremal määral olemas, kuid ka see, et MA õppurite rahvusvahelistumisele aitab õpiränne igatahes kaasa. Lisaks hindasid õpirände mõju rahvusvahelistumise aspektidele positiivsemalt DV alategevuses osalenud ning loodusteaduste ja tehnika ning sotsiaalteaduste valdkonna stipendiaadid, kõige vähem positiivselt aga meditsiini valdkonna stipendiaadid. Rohkem nõustusid sellega ka Põhja-Ameerikas ja Suurbritannias õppinud stipendiaadid.

Intervjueritud ekspertide, kõrgkoolide esindajate ja stipendiaatide arvates **mõjutab akadeemilist karjääri eelistavate stipendiaatide tagasitulekut suuresti see, milline on rahvusvaheline teaduskeskkond kodumaal.** Kui kohapeal pole piisavalt suurt rahvusvahelist teaduskonda, võib see tagasitulekut takistada. Praegused teadlased, lektorid ja juhendajad pidasid oluliseks nii rahvusvahelisust, välisõppejõudude ja -tudengite kaasamist õppetegevusse kui ka tudengite õpirändesse mineku suunamist ja julgustamist.

„Need, kes on käinud väljas pikemalt, jätkavad selle rahvusvahelise kontakti hoidmist ja selles mõttes nendega publitseerimist. Väga paljudes valdkondades on [õpirändesse minek] seega vältimatu, sest /.../ niši spetsialiseerumistel meil ei olegi inimesi siin, kellega koos võib-olla ühte artiklit või midagi teha. Ehk siis sellisel juhul sa pead leidma need koostööviisid, kuidasmoodi väliskollegidega koos neid asju teha. Selles osas ma olen küll kindel, et see on väga tugev jalajälg. Hästi paljud meie stipendiaadid on aidanud tuua siia välisõppejõude ehk siis tuua sellistele konkurssidele oma tuttavaid või levitada seda sõna oma võrgustikes. /.../ Selles mõttes see nende mõju rahvusvahelistumisele on kindlasti laiem kui doktoriõpe välisülikooli juures.“ (Ekspert, intervjuu)

Sellest järeldub, et peale kontaktide hoidmise aitavad stipendiaadid levitada sõnumit nii riigi kui ka siinsete võimaluste kohta. See omakorda võib meelitada siia spetsialiste, kes muidu poleks Eestit oma karjääri ja elutee kontekstis sihtriigiks valinud.

---

²⁹ Samuti välisõpingute ja kraadiõppe (alates 2017) skeemide stipendiaadid, kelle tegevuse mõju ei pruugi veel samavõrra ilmned.

5.4. Kristjan Jaagu stipendiumite tühimõju

Hindamaks, kas stipendiumita oleks plaanitud tegevus ellu viidud (sh samas või väiksemas matus), küsiti küsitluses osalenud stipendiaatidelt, mida oleks tehtud stipendiumi mittedaamisel korral. Tuleb tähele panna, et stipendiaadid said valida ka mitu varianti. **31% valis variandi, et nad oleksid loobunud õpirändest** (sh 24% ei oleks muid stipendiume taotlenud), 20% oleks läinud juba taotletud muu stipendiumiga, 32% oleks taotlenud muid stipendiume, 17% läinud juhendaja või tööandja toel, 20% omavahenditega ning 9% omavahenditega lühemaks perioodiks või piiratud matus. Samas näitab uuring, et muu rahastuse puhul ei pruugi olla võimalust õpirändele samaväärselt keskenduda kui KJ-i stipendiumi korral ehk **ilma KJ-i stipendiumita võib õpirände mõju väiksemaks jääda**. Kõige rohkem oleks loobunud KÕ ja VL-i tegevustest ehk siis tõenäolisemalt kõige rohkem kui ka vähem ressursi nõudvatest õpirändetest. Juhendaja kuludega oleks mindud märksa enam välislahetustesse (34%, n = 132), aga teistest rohkem ka doktorantuuri välismaal (14%, n = 14). Omavahenditega (nii samas kui ka vähendatud matus) oleks kõige vähem mindud osalisse õppesse (18%).

Õppeastme järgi ei ole õpirändest loobumises suurt vahet, kuid erinevad on viisid, kuidas oleks õpirändesse mindud. Juhendaja kuludega oleks enam läinud PhD õppurid (25% vs. MA 8%), stipendiumi oleks taotlenud PhD õppurid (40% vs. MA 25%), omavahenditega oleksid enam läinud MA õppurid (27% vs. PhD 15%). Loobunud oleksid teistest enam osakoormusega töötajad (39%, n = 109), omavahenditega läinud täiskoormusega töötajad (28%, n = 65), juhendaja kuludega oleksid läinud need, kes jätkasid õpirände ajal sama koormusega (tõenäoliselt ülikoolis) tööd, ning välislahetustesse minejad. Omavahenditega oleksid läinud enam need, kel side koduülikooliga puudus (33%, n = 69).

Stipendiumi mittedaanutest 43% kasutasid muid toetusmeetmeid ja stipendiume, sama palju läks õpirändesse omavahenditega, 11% läks õpirändesse lühemaks ajaks või väiksemas matus kui planeeritud ning 20% jättis õpirände ära. Kui võrrelda vastuseid stipendiaatidega, siis selle järgi jätsid õpirände ära vähesemad mittedaanutud (20%), kui stipendiaadid oleks enda puhul arvanud (24%).

Õpirändest oleksid loobunud rohkem stipendiaadid, kelle sihtriik oli Põhja-Ameerika, Suurbritannia või mujal Euroopas ehk pigem kaugemad ja õppemaksuga kohad. Muu stipendiumiga oleks eelkõige Euroopasse mindud (vabade vastuste kohaselt eeldatavasti ebasoodsama Erasmus+ skeemiga), juhendaja kuludega rohkem Põhja-Ameerikasse ja mujale maailma, omavahenditega mujale maailma ja Põhja-Euroopasse. Seejuures pidasid stipendiaadid omavahenditeks tihti nii laenu võtmist kui ka paralleelselt õpingutega töötamist. Kuigi väga julgeid järeldusi ei ole mõtet sihtriigi järgi teha, paistavad Põhja-Ameerikas ja Suurbritannias õppivad stipendiaadid silma edukama teadustegevusega (vt eespool), samas sõltuvad enam stipendiumi saamisest, sest nende seas on rohkem neid, kes oleksid loobunud õpirändest (nt Euroopasse minekuks on rohkem alternatiivseid stipendiume/toetusskeeme). Seega võib kaaluda nende sihtriikidesse suunduvate stipendiaatide eelistamist võrdsete taotluste puhul.

6. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Uuring näitab, et KJ-i peamine eesmärk ja ootused õpirände mõjule on kõrghariduse olukorda ning probleeme ja strateegilistes dokumentides seatud vajadusi arvestades asjakohased. KJ on oluline, et toetada akadeemilisele saavutusele tähelepanu pöörvavat mobiilsust ja ajendada mobiilsusesse minekut. Tähtis on nii lühi- kui ka pikaajalise mobiilsuse toetamine.

Olgugi et üldjoontes ollakse KJ-i, selle tegevuste ja tingimustega rahul, on sihtrühmadel ja kõrgharidusasutuste esindajatel kohati eelarvamusi toetatavate valdkondade ja tegevuste suhtes ning KJ-i teadlikkus on võrreldes teiste stipendiumiskeemidega (nt Dora Pluss ja Erasmus+) pigem madal ehk KJ-i potentsiaal on alakasutatud. KJ-i eesmärkide asjakohasusest hoolimata tõstata aga KJ-i ja toetatavate tegevuste asjakohasus teiste sarnaste stipendiumiprogrammide kõrval. Seda enam, et KJ-i potentsiaali pole riigile olulistele teemadele tähelepanu pööramisel piisavalt kasutatud ning ka KJ-i indikaatorid ei peegelda muid eesmärke kui õpirändes osalenute arvu. Samas leiti läbivalt, et KJ-i väärtus on tsentraalne taotlemine, mis võimaldab õpirändeks toetust taotleda ka siis kui pole mõne ülikooliga seotud, uuritav teema ei ühti kõrgkooli prioriteetidega või suhted otsustajatega või otsustajate vahel pole kõige paremad.

Enim küsitavusi tekitas piiratud ressursse ja alternatiivseid rahastusvõimalusi arvestades välislähetuse toetamine. Juhul, kui välislähetuste arvestatavas mahus toetamine on võimalik mõne teise tsentraalse stipendiumiskeemi kaudu, on mõistlik KJ-i vastavad ressursid suunata mõne teise tegevuse lisarahastamiseks. Juhul, kui välislähetusteks on toetusi võimalik sarnases mahus mõnest teisest, kõrgkooli rakendatavast skeemist saada, tuleb ametnikel/ riigil otsustada, kas täiendav tsentraalsest programmist stipendiumi taotlemise võimalus kaalub üles skeemi halduskulud. Seda enam, et lühiaegseks rändeks on toetust võimalik erinevatest skeemidest taotleda, mille tõttu on lühiaegse õpirände võimalused killustunud erinevate programmide alla. Juhul, kui välislähetusteks pole võimalik mujalt täisstipendiumi taotleda, tuleks aga leida võimalusi KJ-i välislähetuste eelarve suurendamiseks: tegu on väga olulise õpirännet ja rahvusvahelistumist toetava tegevusega.

Välisõpingute toetamine on uuringu kohaselt asjakohane. Samas on tegu ühe enim kohendustepanekuid saanud tegevusega. Kriitiliselt tuleb üle vaadata tegevuse tingimuste ja võimaluste üheselt mõistetavus. Kaaluda võiks praktika senisest selgemat toetamist ja tegevuste laiendamist noorteaduritele. Eestile kasu suurendamiseks võiks kaaluda stipendiaatidele seatud ootuste täiendamist nt õpirände kogemuse jagamise või oma valdkonna populariseerimisega. Olukorras, kus sarnaseks õpirände perioodiks on võimalik ka mujalt toetust saada, võiks senisest enam pöörata tähelepanu stipendiaatidele seatud ootustele ja nende saavutamise toetamisele.

Kraadiõpinguid peeti oluliseks toetada, kuna sarnast võimalust teistes stipendiumiprogrammides pole ja lisaks võimaldab see koolitada Eestile olulisi spetsialiste. Olgugi et Eestisse panustamise nõuet peeti mõistetavaks, pärisb see siiski märkimisväärselt kraadiõppesse minekut. Küsitavusi tekitas ka MA tudengite puhul mõistlikkus piirata erialasid, mida Eestis ei saa õppida. Samas on Eesti strateegilistes dokumentides nimetatud probleeme arvestades mõistlik pöörata veelgi suuremat tähelepanu Eestile olulistele valdkondadele.

Uuringust selgus ka võimalusi suurendada KJ-i mõju tegevuste üleselt. Oluliste vähest lisaressurssi eeldavate abistavate tegevustena nähakse stipendiaatide kokku viimist, kogemuste vahetamise toetamist, õpirändesse mineku ettevalmistamise toetamist, õpirände ja tagasituleku edukust mõjutavate aspektide stipendiaatidele meelde tuletamist. Lisaks tuli läbivalt välja vajadus riigi

tasandil, erinevate organisatsioonide koostöös, magistri- ja doktoriõpet ning õpirännet väärtustada ja välisüliõpilaste paremale integreerimisele tähelepanu pöörata.

Mõneti tuleb aga eelnevatesse järeldustesse ja soovitusesse kriitiliselt suhtuda. Nimelt näitab uuring, et KJ-i teadlikkus on pigem madal, eriti võrreldes teiste, kõrgkoolide rakendatavate skeemidega. Seetõttu ei ole osatud KJ-i stipendiumi taotleda või pole seda tehtud eelarvamust pärast. Olukorras, kus paranevad nii tegevuste kaudu toetatavad võimalused kui ka tingimuste selgus ning teavitustegevus, võib stipendiumi taotlejate hulk märkimisväärselt kasvada. See aga kahandaks toetuse saamise tõenäosust, mis omakorda vähendaks sihtrühma valmisolekut toetust taotleda.

Soovitused:

1. Arvestades, et Eesti üliõpilaste mobiilsus jääb mitme mobiilsusprogrammi olemasolust hoolimata alla nii Eesti kui ka EL-i strateegilisele eesmärgile (Eesti on eesmärgiks võtnud, et 10% üliõpilastest osaleb mobiilsuses) ning KJ-il on positiivne mõju nii mobiilsusesse mineku motiveerimisel kui ka õpirändele seatud ootustele, tuleb õpirände stipendiumi pakkumisega jätkata.
2. Jätkata KJ-iga praeguste tegevuste ja tingimustega u aasta, kuni selgub Dora Plussi tegevuste jätkumine ning täpsustuvad Erasmus+ tingimused. Lähtuvalt lõplikest muutustest teistes sarnastes skeemides kohendada vajadusel KJ-i eesmärgid ja sellest lähtuvad tegevused ning sihtrühmad (vt soovitusi 3, 4, 6, 7).
3. Kui teised skeemid toetavad mobiilsust üldiselt, tuleb otsustada, kas KJ-i fookus on lihtsalt toetada tugevamate või Eesti kõrgharidusele ja majandusele olulisemate valdkondade tugevamate taotlejate mobiilsust. Kui teised skeemid toetavad vaid teatud valdkondi või õppeastmeid, tasub KJ-iga aga rohkemate valdkondade ja õppeastmete mobiilsust toetada. Otsustada tuleb ka, kas fookus on kvaliteedil ehk suurem toetus mobiilsusele keskendumiseks (suurem eeldatav mõju mobiilsusele seatud lisaootustele ehk teadustööle, suurendades seeläbi Eesti konkurentsivõimet) või kvantiteedil ehk maksimaalsete stipendiaatide toetamisel.
4. Jätkata tsentraalse KJ-i või mõne muu skeemi abil tsentraalse välislahetuste, välis- ja kraadiõppe toetamisega. Kraadi- ja välisõppe puhul jätkata nii üldise, rangelt ette mitte öeldud teemaliste kui ka spetsiifiliste erialade konkurssidega. Lähtuvalt KJ-i ja toetatavate tegevuste eesmärkidest luua vajadusel alamkategoriad või anda lisapunkte riigile oluliste teemade või mobiilsuse eesmärkide, suuremat mõju omavatesse riikidesse mineku vms korral.
5. Mobiilsuse mõju sõltuvuse tõttu konkreetsest stipendiaadist, ülikoolist, erialast, tegevusest jne ei ole põhiindikaatoreid (mobiilsuses osalejate arv) mõistlik mitmekesistada. Küll aga võiks põhiindikaatorite kõrval jälgida ka KJ-i eesmärke ja lisaootuseid peegeldavaid aspekte: regulaarsed hindamised, küsitlused stipendiaatide seas jne, et kiiresti reageerida KJ-i mõju vähenemisele ning sihtrühma vajadustele.
6. Lähtuvalt KJ-i ja toetatavate tegevuste eesmärkidest (vt soovitusi 2, 3, 4) vaadata üle tegevuste kirjeldused, ajalised piirangud, sihtrühmad, taotlemise sagedus ning võimalused stipendiumi taotlejate tagasisidestamiseks. Tuua selgemalt esile taotlemise, õpirände ja aruandluse tingimused (tingimuste üheselt mõistetavus ja erandjuhtumid ning nende lihtsalt leitavus) ning taotluste hindamiskriteeriumid. Veenduda, et tingimused on üheselt mõistetavad, kuid jätavad siiski teatud paindlikkuse eriolukordadele reageerimiseks. Tuua selgelt välja, et abikõlblikkuse kõhkluse korral võetak ühendust.
7. Suurendamaks sihtrühma õpirändesse minekut ja KJ-ist stipendiumi taotlemise motivatsiooni, tuleks pöörata senisest suuremat tähelepanu KJ-i puudutava asjakohase info levitamisele (koostöös kõigi institutsioonidega, kes Eestis teaduse rahvusvahelistumisega tegelevad). Oluline on nii sihtrühma kui ka nendega tegelevate osaliste, sh õppejõudude, juhendajate, kõrgkoolide juhtkonna teadlikkuse suurendamine mobiilsust toetavate

stipendiumiskeemide (sh KJ) võimalustest ning erisustest. Tähelepanu tuleb pöörata ka õpirände väärtuste välja toomisele.

8. Toetada stipendiaate veelgi enam õpirändeks valmistumisel, õpirändes olles ja naasmisel. Jagada varasemate stipendiaatide häid ja halbu kogemusi, luua KJ-i stipendiaatide kogukond (kogemuste vahendamine, õpirände järgne koostöö), toetada pikemaajsemast rändest naasjaid sobivate erialaste ülesannete leidmisel (nt stipendiaatide ja koostöövõimaluste info levitamine, kontaktide loomine ja hoidmine).
9. KJ-i tulemuslikkuse ja mõju hindamiseks luua regulaarne süsteem stipendiaatidelt ja stipendiumiskeemi sihtrühmalt tagasiside saamiseks. Stipendiaatidelt peale tavapärase aruandluse küsida tagasisidet ka programmi oodatavate lisamõjude kohta (nt vahetult pärast õpirännet koos aruandega ja kaks aastat pärast õpirännet). Stipendiaate tuleks vastavast tagasiside andmise vajadusest eelnevalt teavitada.
10. KJ-i mõju suurendamiseks ja programmi eelarve efektiivseks kasutamiseks pöörata suuremat tähelepanu välismaise päritoluga stipendiaatidele ja nende toetamise mõjule: Eesti ja välismaise päritoluga stipendiaatide osakaal, õpirände mõju õpingute jätkamisele, rahvusvahelistes projektides osalemisele, teadusartiklite kirjutamisele, erialasel tööl töötamisele jne. Leida võimalusi neid rohkem toetada.

Detailsemad järeldused ja soovitused on kajastatud lisas 11.

KOKKUVÕTE

Kristjan Jaagu stipendiumiprogramm (edaspidi KJ) on riiklik programm, mille eesmärk on välislahetuste, -õpingute ja kraadiõppe ehk õpirännete kaudu tugevdada Eesti kõrgkoolides pakutava hariduse rahvusvahelisust ja suurendada lõpetajate konkurentsivõimet tööturul. Programmi algusest kuni 2020. aastani on stipendiumiga toetatud 3520 õpirännet. Peale KJ-i on õpiränneteks võimalik toetust taotleda mitmest teisest stipendiumiskeemist, sh Dora Pluss ja Erasmus+.

Uuringus hinnati KJ-i tulemuslikkust (eelkõige 2011.–2020. aasta tegevused) ja asjakohasust (eelkõige 2017.–2021. aasta tegevused ja tingimused) – kuidas programm panustab mobiilsuse toetamisega Eesti kõrgkoolides pakutava hariduse rahvusvahelistumisse ja lõpetajate konkurentsivõime parendamisse. Hindamise eesmärk oli saada soovitusi KJ-i tegevuste jätkamiseks ja õpirände meetmete kujundamiseks tulevikus.

KJ-i hindamiseks koguti infot stipendiaatidelt, stipendiumi mittesaanutelt, kõrgkoolide esindajatelt, KJ-i nõukogult, ekspertidelt ja KJ-iga seotud ametnikelt. Peamised kasutatud meetodid olid veebiküsitlus ja personaal- ning fookusgrupi intervjuud. Saadud infole tuginedes anti uuringu aruandes ülevaade stipendiumiskeemi eesmärkide, tegevuste ja tingimuste vajadustele vastavusest; toodi esile sihtrühma motivatsioon õpirändeks ning õpirändes osalemise mõju stipendiaadi õpingute jätkamisele, valmidusele töötada rahvusvahelises keskkonnas, rahvusvahelistes teadusprojektides osalemisele ja konkurentsivõimele.

Kristjan Jaagu programmi tingimuste kohaselt on programmi peamine eesmärk tugevdada Eesti kõrgkoolides pakutava hariduse rahvusvahelisust ja suurendada lõpetajate konkurentsivõimet tööturul. Hindamine näitab, et programmi eesmärgid on jätkuvalt asjakohased: need ühtivad strateegilistes dokumentides tooduga ja toetavad kõrghariduse probleemide lahendamist. Seda enam, et üliõpilaste õpirändesse minek vajab jätkuvalt toetamist nii rahaliselt, läbi kindlate raamistike kui ka nõustamiste, et saavutada Eesti strateegilistes dokumentides seatud eesmärk – 10% üliõpilasi osaleb õpirändes. Hindamise tulemusena võiks mobiilsusele seatud täiendavate ootuste ja kõrgharidusega seotud strateegiliste eesmärkide (nt teadustulemuste avaldamine, kõrghariduse ja ettevõtete koostöö, teadlaste järelkasv) saavutamisele seniselt efektiivsemalt kaasa aidata (mitteformaalsed) lisaindikaatorid praegu hinnatava mobiilsuses osalejate arvu kõrval.

Toetatavad tegevused ning taotlemise, õpirände ja aruandluse tingimused on asjakohased. Suurendamiseks aga sihtrühma motivatsiooni õpirändes osaleda ja KJ-ist toetust taotleda ning stipendiumiskeemi tulemuslikkust, tuleb tegevused ning tingimused lähtuvalt KJ-i ja selle tegevuste eesmärkidest üle vaadata. See on eriti oluline olukorras, kus muutumas on ka Dora Plussi ja Erasmus+ kui KJ-i kõrval mastaapsemalt sarnaseid tegevusi toetavad stipendiumiskeemid. Vajalik on toetada riigile tähtsate sihtrühmade mobiilsust olulistest valdkondades, vältides samal ajal dubleerimist.

Võrreldes KJ-i Erasmus+ ja Dora Plussiga, toodi positiivsena välja KJ-i tsentraalsust ja ülikoolist sõltumatut konkurentsipõhisust ning võrdseid stipendiumi taotlemise võimalusi. Võrdluses Erasmus+ stipendiumiga väärtustati nii piiranguvaba ülikoolide ja teadusasutuste valikut kui ka suuremat stipendiumi. Võrdluses Dora Plussiga leidsid stipendiaadid, et toetust on võimalik taotleda ka aasta lõpus, mil oma ülikooli muude stipendiumiskeemide raha võib juba kasutatud olla. Halduskoormuse, Dora Plussi sagedasemate tähtaegade ja stipendiumiskeemide kohatise üksteise

dubleerimise tõttu tekitab enim küsitavusi, kas on mõistlik välislähetusi KJ-i kaudu toetada, kuid taaskord leiti, et tsentraalselt toetuse taotlemise võimalus on oluline.

Üldisest positiivsest tagasisidest ja mõjust hoolimata ilmnes erinevaid tegevusi hinnates soovitusi, kuidas mobiilsuse mõju suurendada. Mitu neist seonduvad KJ-i eesmärkide, tegevuste, tingimuste ja sihtrühmade ning kõrgkoolide motivatsiooniga. Seejuures on võimalus nt stipendiumi saajate sihtrühmi ja valdkondi täpsemalt suunata ja toetada, kasutades ka põimitud õppe võimalusi. Oluliseks peeti ka stipendiumi saanute toetamist nii enne õpirändesse minekut, õpirände ajal kui ka Eestisse naastes, sh kiiret reageerimist ootamatutes olukordades.

KJ-i tingimustega seoses selgus, et kriteeriume/tingimusi tõlgendatakse sageli enda kahjuks, mis mõjutab nii õpirändes osalemise motivatsiooni, KJ-i võimaluste kasutamist kui ka mobiilsuse mõju. Uuringut läbivalt tuli välja olukordi, kus mingit kriteeriumi peeti liiga rangeks või sihtrühma jaoks pärssivaks, kuid mis programmi tingimuste ja KJ-i ametnike tagasiside põhjal poleks tohtinud osutada takistavaks. Seda kinnitasid ka stipendiaatide kogemused, kus konsultandiga suhtlemise ja läbirääkimise käigus suudeti leida paindlik lahendus.

Tingimus, mis KJ-i kasutamist vähendab, on kraadiõppe skeemi nõue pärast õpirännet tagasi Eestisse pöörduda. Kriitilisemad oldi ka hindamise läbipaistvuse ja negatiivse rahastusotsuse saamisel ebapiisava tagasiside suhtes, mistõttu võiks rahastusotsuseid selgemalt argumenteerida, et taotlejal oleks võimalik sellest ka õppida. Lisaks vajaksid taotlemisele, õpirändele ja aruandlusele seatud kriteeriumid selgemalt kirjapanekut.

Eelnevast hoolimata on KJ-i pakkumine oluline õpirändes osalemise motivaator. Seda enam, et kõigist stipendiaatidest peaaegu kolmandik oleks stipendiumita mobiilsusest loobunud. Motiveerimiseks tuleb aga pöörata tähelepanu õpirändest saadavale kasule ning KJ-i teadlikkuse suurendamisele, sh tekitada stipendiumiskeemidest ja nende erisustest tervikpilt nt infolehena. Kasuks tuleks ka pöörata tähelepanu motivatsiooni vähendavatele aspektidele KJ-i tutvustamisel (hirmude ennetav maandamine) ning soodustada õpirände kogemuste vahetamist.

Õpirändes osalemise mõju rahvusvahelistumisele ja konkurentsivõime kasvule oli stipendiaatide hinnangul märgatav. Seejuures oodatavalt oli mõju suurem doktoriõppes mobiilsusesse läinud stipendiaatide seas, kus teaduses osalemise määr ja iseseisva uurimistöö roll on märksa suurem kui magistriõppe tasandil. Siiski peaks hindamise tulemusel doktorantide profiilist lähtudes soodustama Eestis ka magistrantide mobiilsust. Nad võiksid potentsiaalselt olla õpirändeks altimad vähesemate töö- ja perekondlike kohustuste tõttu ning varasem teadustegevusse ning õpirändesse kaasamine võiks suurendada programmi mõju. Ka KJ-i tegevuseti ilmnesid erinevused – oodatult on mõju seda suurem, mida pikemaajalisem on mobiilsus. Samas aitavad ka välislähetused edukalt KJ-i eesmärkidele kaasa.

Kokkuvõttes aitab KJ hästi kaasa seatud eesmärkidele – rahvusvahelistumisele ja konkurentsivõime suurendamisele – ning peaks tsentraalse skeemina ka edaspidi jätkuma. Küll aga tasub KJ-i muutes arvestada teistes õpirände toetusskeemides tehtavate muutustega, et need vastastikku üksteist täiendaksid ja väga palju ei dubleeriks.

LISAD

Aruande osaks on järgmised, eraldi dokumentidena olevad lisad:

Lisa 1 – Kristjan Jaagu stipendiumiprogrammi ülevaade

Lisa 2 – Uuringu meetoodika

Lisa 3 – Veebiküsitluse küsimustikud

Lisa 4 – Intervjuude küsimustikud

Lisa 5 – Kristjan Jaagu stipendiumiprogrammi eesmärkide ja tegevustega seonduvad strateegilised dokumendid

Lisa 6 – KJ-i, Dora Plussi ja Erasmus+ stipendiumiskeemide tingimuste võrdlus

Lisa 7 – Tingimuste sobivuse tegevustepõhised hinnangud

Lisa 8 – Õpirände mõju stipendiaatide õppeastme ja õpirände tegevuse alusel

Lisa 9 – Programmi mõju (takistavad) tegurid

Lisa 10 – Sagedustabelid

Lisa 11 – Detailsed järeldused ja soovitused